

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Факултет по славянски филологии
Магистърска програма „Преводач-редактор“

Магистърска теза
на тема:

**Превод на откъс от романа на Рой Якобсен „Дървосекачите“
и коментар върху трудностите при превода от норвежки на
български език**

Дипломант:

Стефка Кожухарова
фак. номер: 771176

Научен ръководител: проф. Амелия
Личева

Рецензент: д-р Евгения Тетимова

Съдържание:

Увод.....	3
1. Постановки на преводознанието за превода като процес.....	4
2. Представяне на автора и романа.....	10
3. Изборът на заглавие.....	12
4. Транскрипция на съществителните собствени имена.....	16
5. Трудности при предаване на граматични категории.....	20
6. Трудности, породени от синтактични особености на норвежкия.....	33
7. Заключение.....	36

Увод:

Настоящата магистърска теза има за цел да представи на читателя откъс от превода на романа „Дървосекачите“ на норвежкия автор Рой Якобсен, да се коментират трудностите, възникващи при превода от норвежки на български език, както и да се представят стратегии, които биха могли да послужат при разрешаването на описаните преводачески казуси.

В началото на дипломната работа ще бъдат разгледани теориите на основните преводачески школи за процеса и функциите на превода, както и как преводознанието се развива през времето като наука. Целта на тази въстъпителна част е, като изхождаме от отделните теоретични постановки, да изведем подходи, които да бъдат прилагани в преводаческата практика. След това ще се представят основните граматически категории в българския и норвежкия език в съпоставителен план, като с примери от романа ще се онагледят възможните трудности при предаването им. Въз основа на традициите в титрологията ще бъде обоснован и изборът на заглавие. В заключителната част ще бъде направен опит за обобщение на вече изложените трудности и предложените преводачески техники.

Целта на магистърската теза е чрез скромнен набор от практически примери да изложи универсални теоретични подходи, които биха могли да бъдат в полза на преводачите от норвежки език.

1. Постановки на преводознанието за превода като процес

За начало на теоретичните занимания с превод се приема книгата на Е.А. Найда *Toward a Science of Translating* от 1964 година, а може да се каже, че преводознанието се обособява като наука през 1983 година, когато е включено като отделен раздел в Международната библиография на Асоциацията по съвременни езици. Но въпреки скорошното признание на тази научна дисциплина полемизирането на превода като процес, на неговите принципи, възможности и норми е отколешно. И ако в миналото теорията на превода по-скоро е била възприемана като част от приложното езикознание, то днес никой не оспорва нейната интердисциплинарност и многоаспектност, а като изследователи в полето на преводознанието са привлечени учени от различни сфери на хуманитарните науки – лингвистика, литературознание, история, антропология, психология и психолингвистика. В началото на нашето изложение за генеалогията на тази дисциплина правим уточнението, че тук под превод ще се разбира единствено междуезиковият според подразделението на Якобсон¹.

С цел изясняване предмета на изследване на една толкова комплексна наука, каквото се оказва да е преводознанието, са правени множество опити за разделяне и обособяване на различните ѝ дялове. Тук ще бъде цитирана класификацията на Джеймс Холмс, тъй като е най-систематизирана и най-успешно обема обектите на научните търсения на преводознанието. Холмс обособява три дяла на науката за превода: дескриптивна, теоретична и приложна. Приложното преводознание в най-голяма степен е застъпено във филологическото образование и се фокусира върху обучението на преводачи, разработката на помощни средства с практическа насоченост (речници и справочници) и критиката на превода. Дескриптивното преводознание поставя в центъра на изследванията си продукта, процеса и функцията на превода. Именно в този дял изследователите и теоретиците имат най-разнопосочни възгледи. Разбиранията за целите и функциите на превода и за езиковите механизми, които лежат в основата на превода като процес, многократно са се изменяли във времето, а с тях промяна търпят и критериите за добрия превод. По тази причина дескриптивното преводознание е от най-голям интерес за сегашното ни изложение. Третият дял от науката за превода е

---

¹ Роман Якобсон разделя превода на три подвида: вътрешноезиков (т.е. преобразуване на знаците от един език в други знаци от същия език), междуезиков (т.е. интерпретация на знаците от един език чрез знаците на друг език) и междусемиотичен (т.е. пренос на знаците от един език в други невербални знакови системи).

теоретичният. Той изхожда от резултатите от дескриптивните изследвания и цели разработването на теории, обясняващи процеса на превода.

Преди да се спрем на типовете превод и отделните преводачески школи, следва да поставим въпроса дали преводът изобщо е възможен. Фактът, че се запознаваме с голяма част от световната литература посредством превод, говори за доверието ни в преводния текст, или най-малкото, че сме приели превода за неизбежна необходимост¹. Във времето обаче този въпрос е бил широко дискутиран. „...все пак ми се струва, че да превеждаш от един език на друг, е все едно да гледаш фламандските килими откъм opakото – фигурите се виждат, но те са неясни, защото са покрити с конци, а не личат и гладкостта и багрите на лицевата страна.” пише Сервантес в своя „Дон Кихот”. След него Хумболд изказва твърдението, че мисленото е тясно обвързано с езика и зависи от него, а той от своя страна създава реалността и заобикалящия ни свят. Единството на форма и съдържание носи отпечатъка на един-единствен текст, а в друг език това единство би било различно. Поради тази причина преводът е невъзможен. Какви доводи бихме могли да изложим за принципната непреводимост²? Езикът и заобикалящата ни действителност се намират в реципрочна зависимост. Както езикът обуславя реалността, така и феномените от околния свят (природни, културни, исторически, политически и тн) са предпоставка за развитието на езика. Т.е. ако един феномен не съществува в дадена културна среда, то той едва ли ще има място и в лексикалното богатство на езика. От друга страна смисълът на една дума се определя най-точно, като се противопостави на останалите думи от синонимното гнездо. Да приемем, че искаме да преведем думата на един лексикално по-богат (или по-беден) език, какъвто и еквивалент да изберем, той няма да отговаря напълно на изходния език, тъй като стойността на думите в лексикалните полета на двата езика ще бъде различна. Освен това смисълът на една преводна единица (било то лексема, словосъчетание или поговорка) не се изчерпва единствено с речниковото значение. Дори и да съумеем да преведем определена преводна единица правилно на целевия език, не бихме могли да предадем натрупаните във времето пластове, скрити зад речниковото ѝ значение – конотациите, които тя предизвиква, паметта на самата дума за употребата ѝ в изходния език, културно-историческите събития, обусловили появата и ползването на думата и формиращата роля, която тези събития са изиграли за народопсихологията на изходната култура.

---

¹ За разлика от миналото, когато хора от някои професионални групи са общували помежду си посредством *lingua franca*.

² Част от тях са формулирани от Лео Вайсгербер, последовател на идеите на Хумболд.

Освен ако целевият читател не е сраснат с нея, предаването на тази информация би било невъзможно, тъй като преводът освен пренос на думи представлява и културен трансфер.

С развитието на структурното езикознание, което поставя началото и на съвременното преводознание, се заражда и схващането за принципната преводимост. Фердинанд дьо Сосюр, бащата на структурализма, изказва твърдението, че езиковият знак е двустранен, а Огдън и Ричардс доразвиват двустранния модел на Сосюр в т.нар. „семиотичен триъгълник“. При него от едната страна имаме езиковия референт (обект от действителността), от другата означаващото, което може да бъде звуково или графично реализирано, т.е. думата, а от третата се намира означаемото, т.е. съдържанието на знака, значението, което всеки ползвател на езика свързва с дадения знак. Връзката между означаемо и означаващо е конвенционална и може да бъде променяна с времето (така например някои означаеми придобиват с употребата на езика допълнително значения, друг път пък значенията отпадат). Фактът, че езиковият референт (или отрязъкът от действителността) е еднакъв, означава, че на всеки език може да се създаде конвенционална връзка между означаемо и означаващо, които заедно с референта да образуват семиотичен триъгълник. По-късно своя оптимизъм по отношение на преводимостта изказва и Чомски. В основата на неговата генеративна трансформационна граматика е заложена просвещенската идея за универсалността на човешкото мислене. Според Чомски дълбинната структура, където се реализира мисълта, е универсална за всички езици. Повърхнинната структура, където мислите се вербализират, е различна за отделните езици, както и трансформационните правила, чрез които дълбинната структура се превръща в повърхнинна, но тъждествеността на дълбинната структура е доказателство за това, че преводът е възможен. Допълнителен аргумент за преводимостта е теорията за езиковите универсалии, която се основава на следните презумпции. Допуска се съществуването на праезик, от който произлизат съвременните езици. Мисловните процеси и механизмите за усвояване на език при всички хора са еднакви. Функциите на езика са идентични, поради което и граматическите категории и структури на отделните езици се припокриват.

Теорията за принципната преводимост се споделя и от представителите на Лайпцигската и Руската преводаческа школа. Лайпцигската школа заимства понятията си от терминологията на теорията на комуникацията. Според нейните представители преводът представлява частен случай на комуникация, при който кодът на съобщението се сменя, като е важно при промяната на кода съдържанието на съобщението да остане

инвариантно. За тази цел, тъй като подателят и получателят не ползват общ код, е нужно между тях да се намеси преводачът, който да смени кода на съобщението, като запази неговата инвариантност, намирайки адекватни съответствия на целевия език. Важно е да се отбележи, че за разлика от контрастиванта лингвистика, която изследва съответствията на отделните езикови равнища на ниво езикова система (*langue*), то науката за превода отново се занимава с тези съответствия, само че на ниво употреба на езика (*parole*). Руската школа има подобна теория за превода, като отново обръща специално внимание на значението на инвариантността, към която преводачът се стреми при междуезиковите трансформации.

До развитието на съвременното преводазнание, което, както вече отбелязахме, води началото си от структурализма, главният дискуссионен преводачески казус е свързан с дихотомната двойка „слово – смисъл” или „форма – съдържание”. Въпросът кое от двете преводачът задължително трябва да запази е много по-стар от науката за превода и за пръв път се поставя още от Цицерон през 1 век пр.Хр. Тогава са формулирани и двете преводачески практики *ut orator* и *ut interpretes*, т.е. дали е редно да се превежда като оратор, съобразявайки се със слушателската аудитория, или като тълкувател, придържайки се към формата и изискванията на текста. В началото т.нар. отчуждаващ¹ или буквален превод е използван при първите преводи на Библията, тъй като се е считало, че оригиналът е свещен и дори синтактичните и морфологични структури следва да бъдат дословно предадени. В последствие този подход отстъпва пред т.нар. свободен или уподобяващ превод, който цели оригиналът да се предаде максимално достъпно на целевия език. Привърженици на този тип превод са например Йероним и Мартин Лутер. През Ренесанса и Просвещението се осъзнава функцията на превода като формираща сила и културен катализатор. Това е и причината уподобяващият превод да се наложи като водещ тогава и дори да прерасне в адаптиращ такъв. Целта при превода престава да се вижда единствено в изходния текст и неговото дословно предаване. Преводачът започва да чувства себе си длъжен на националната си култура и литература, а преводът е нужен, за да се пренесе чуждият опит в културата реципиент и затова е важно той да бъде разбираем и съобразен с очакванията на целевата аудитория. Така например в епохата на Ренесанса във Франция в произведенията от Античността се вижда потенциалът да задвижат катализаторни процеси във френската

---

¹ Понятието е въведено от Шлайермахер в трактата му „Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens”, където споделя възгледа си, че истинският превод (т.е. на философски и поетични текстове) трябва да запази духа на оригинала.

литература и култура. По тази причина започват да се търсят френски Овидий и френски Вергилий. Почти всяка една национална литература преминава през адаптацията и превод пред определен период от своето формиране. В България това се случва във възрожденската и следвъзрожденската ни литература, когато изграждаме национално-българския си литературен модел. В Западна Европа това става при превода на Античните автори. Така например при английските преводи на Омир гръцките имена често биват заменени с английски, а немските ранни хуманисти от 15 век адаптират езика и сюжета на комедиите на Плавт, както и басните на Езоп, като добавят в тях немски поговорки и алюзии към локални събития. От гледна точка на съвременното преводаческо познание подобна преводаческа практика веднага би била отхвърлена. Важно е обаче да се отбележи, че успехът на един превод е обвързан с целите, които си поставя той, а качествата му следва да бъдат оценявани съобразно изпълнението на поставените цели. Освен това ценността на един преводен текст трябва да се търси в момента на неговото зараждане, в конкретния културно-исторически контекст, т.е. в синхоронен, а не в диахронен план. Така например дори и днес да отхвърляме възрожденските и следосвободителните преводачески практики на побългаряване на оригинала и адаптацията към целевата читателска аудитория, в момента на създаването си те са имали своя принос за развитието на културата ни и са изиграли ролята си на катализатор за сформиранието на национално-българския ни литературен модел. Поради тази причина следва да им отдадем дължимото. Важно е да осъзнаваме прагматическата цел на превода, т.е. неговата насоченост към определена целева аудитория. Поради тази причина той следва да е съобразен със способността за разбиране на читателя. Днешният глобализиран свят поставя изходния и целевия език при един превод в отношение на реципрочен културен и езиков трансфер. Езиците се развиват и обогатяват от контакта помежду си и тези отношения, особено при превода от и на големи езици, са двустранни. В момента на зараждане на една национална култура обаче, доближаването на читателя до един чужд културен модел, е бил по-скоро проблематичен, тъй като „своя“ такъв все още не е бил напълно изграден. Поради това и съществуването например на адаптацията и превод е било напълно легитимно. (А и сформиранието на всяка преводаческа практика е имало своя принос към развитието на преводаческото познание, било и с това, че във времето се е оказала недостатъчно ефективна спрямо потребностите на читателя и поради това е била отхвърлена.) Тази теория за доминантната на целта се развива от Вермеер и се нарича *Skopos-Theorie* и се основава върху идеята за адекватността на превода. Какво налага обаче идеята за адекватността? В историята на

превода винаги е присъствал проблемът за еквивалентността. В началото еквивалентността се е разбирала напълно буквално и поради това първите преводи на Библията са правени дума по дума. С времето обаче се оказва, че преведени така текстовете остават неразбираеми за целевата аудитория и поради това започва да се предава посланието/съдържанието, дори когато това означава отклонение от формалните, граматически и лексикални дадености на оригинала. Т.е. значение придобива равностойността, а не еднаквостта. Това стои в основата на принципа на Найда за „динамичната еквивалентност”. „Превод означава да се намери в езика-приемник най-доброто и най-естествено съответствие на изходното послание, първо по отношение на смисъла и второ по отношение на стила.” Т.е. теорията за динамичната еквивалентност дава отговор на отколешния въпрос за смисловите и формални изисквания на текста. Според съвременните лингвистични теории за превода еквивалентността трябва да се търси не на нивото на отделна граматическа категория или на дадено езиково равнище, а на ниво текст. Но и според теорията за динамичната еквивалентност на Найда, и според еквивалентните отношения на Колер¹ еквивалентността е възможна само на определени текстови равнища. Не може да се превежда еквивалентно изобщо. Това налага въвеждането на понятието адекватност при превода. Т.е. сполучливият превод е този, който отговаря на поставената си цел, без да е задължително тя да съвпада с целта, която текстът има в изходната култура. Съобразно различните цели, които един преводен текст може да си постави, разграничаваме пет типа превод². Упоменатият вече подстрочен превод (или дума по дума) се използва при първите преводи на Библията. Дословният се съобразява с граматическите и синтактични правила на целевия език, но не взема под внимание жанровите характеристики. Той е приложим главно в чуждоезиковото обучение. Документалният превод се доближава със споменатия вече отчуждаващ превод на Шлайермахер, при който изборът на лексикални средства е съобразен с изходния език. Комуникативният превод цели максимално гладко възприемане от страна на целевия читател, т.е. преводът

---

¹ Швейцарският езиковед Вернер Колер въвежда 5 вида еквивалентност: денотативна (насочена към извънезиковата реалност), конотативна (еквивалентност на предизвикваните от текста конотации у страна на читателя), текстонормативна (свързана с типичните за жанра специфични признаци на текста), прагматическа (насочена към получателя на текста) и формално-естетическа (насочена към естетическите и индивидуално-стилистични свойства на текста).

² Германският лингвист Катарина Вайс разграничава пет типа превод според тяхната цел: подстрочния (дума по дума), каквито са били първите преводи на Библията, дословния (който не взема под внимание типологичните и жанрови особености на текста), документалния (който се доближава до отчуждаващия по своите цели), комуникативния (който цели максимална идентификация на целевия читател с оригиналния текст) и адаптиращия превод

да се чете в приемната култура така, както оригиналът в изходната. Последният вид превод е адаптиращият, при който се променят не само формалните изисквания на текста, а и съдържанието му, като това се прави с определена цел. По какъв начин обаче това е важно за работата ни като преводачи? Трябва да знаем, че в зависимост от целта, която си поставяме с превода, и читателската ни аудитория, различни типове превод биха били адекватни. Често художествените произведения не са хомогенни и могат да включват в себе си текстове, които да изискват употребата на друг тип превод. Така например, ако трябва да преведем реклама, която използва цитат от знаково за изходната култура произведение, то би било целесъобразно да заменим цитата с такъв от приемната култура, стига той да има същия ефект върху целевия читател. Или при превода на поетични текстове понякога е допустимо да заменим някоя лексикална единица с цел да запазим определени фигури (например асонанс, алитерация, рима). Това, което трябва да ни води при превода, е съзнанието за функцията на текста. Компетентността на преводача се състои в това да отсее кои са доминантните елементи на изходния текст и в зависимост от значението им за функцията на текста, да ги предаде на целевия език. Понякога това означава отказ от формална или смислова характеристика на текста, която обаче следва да бъде компенсирана на друго текстово равнище.

2. Представяне на автора и романа

Задължителна част от работата на всеки преводач е предварително да се запознае с автора на книгата и досегашното му творчество. Ако писателят вече е превеждан на български език и е познат на читателската аудитория, то е целесъобразно преводачът да е запознат с публикуваните до този момент преводи. Това е препоръчително, тъй като всеки автор има специфичен стил и е важно той да бъде предаден при превода. Освен това много съвременни автори използват в творчеството си общи ареалии, персонажи и мотиви. Дори да не е налична сюжетна обвързаност между отделните романи, е добре като преводачи да сме запознати с предходните преводи, за да може да поставим на критическа оценка вече познати на читателя собствени имена, названия на учреждения, ареалии и др. и ако ги намерим за уместни, да ги предадем по същия начин. Като това е задължително при книги, които са част от поредица.

Автор на представяната от мен книга „Дървосекачите“ е един от най-известните и влиятелни съвременни норвежки писатели, Рой Якобсен. Повечето от романите му са вдъхновени от живота от обикновения човек, от норвежката народопсихология и местния дух. В романите си ни разкрива различни отрязъци от норвежката история – от живота на съвременниците си, през 20-те години на миналия век, та чак до викингската епоха. За голяма част от творчеството си черпи мотиви от родното място на майка си, където той прекарва немалко време, градчето Сулфйелшюен на острова Дьона в Нурланд. Дебютира през 1982 година със сборника разкази *Fangeliv*. Но популярност придобива с романа си *Seierherrene* от 1991 година, който проследява живота на едно норвежко семейство през две поколения и заедно с това описва класовия подем и прехода от аграрно към индустриално общество на благоденствието. За този свой роман е номиниран за Литературната награда на Северния съвет. Повторно получава номинация за същата награда през 2004 година за романа си *Frost*¹, мащабен исторически епос за викингите. През 2017 става първият норвежец, номиниран за наградата *The Man Booker International Prize* за романа си *De Usynlige*, описващ рибарския живот на един остров през 20-те години на миналия век. Освен това е носител на редица други награди – Награда на критиката, наградите „Гюлдендал“ и „Капеленприс“ (по името на двете водещи издателства в Норвегия), Награда за дебют „Тарйй Весос“ и др. Книгите му са преведени на над 30 езика, а последната му книга *Rigels øyne*, излязла през 2017 година, вече месеци наред е в топ 10 на най-продаваните книги в Норвегия.

На български са преведени книгите му „Детето чудо“, „Новата вода“ и „Вледенен“ от изд. Персей и „Невидимите“, „Бялото море“ и „Дървосекачите“ от изд. Авиана. Макар и романът *Hoggerne*, който превеждах аз, да не е сюжетно обвързан с никой от предходните му романи, аз се запознах с голяма част от тях, преди да премина към същинската работа по превода, за да навляза в авторския стил и да успея да го предам с по-голяма сполука на български.

Романът „Дървосекачите“ излиза през 2005 година, а през 2009 е една от осемте книги, номинирани за *International IMPAC Dublin Literary Award*. Действието се развива в градчето Суомусалми в Източна Финландия по време на Зимната война, започнала през 1939 година между Русия и Финландия, и последвалата я Война продължение. Романът започва с евакуацията на града Суомусалми, тъй като той се намира по пътя на

---

¹ На български преведен като Вледенен. София: ИК „Персей“. 2008

руските войски и следователно предстои да бъде окупиран и опожарен от тях. Градският идиот, дървосекачът Тимо, отказва да напусне родното си място, посреща руснаците и успява да се помири с тях, като ги убеждава да се смилят над него. Той остава единственият финландец в града и започва да сече дърва заедно с руските военнослужещи. Така се сформира едно странно приятелство помежду им, обусловено от абсурда на войната и възможно само в паралелните норми, които тя създава. Това е екзистенциален роман, който поставя въпроса за честта и избора да поставиш родовата си принадлежност пред живота, за ценностите и волята, които са нужни, за да останеш човек в едни екстремни обстоятелства.

В Норвегия романът се издава от престижното издателство Капелен Дам, което е допълнителна заявка за неговите качества.

3. Избор на заглавие

Озаглавяването на една творба безспорно изиграва своята немалка роля в рецепцията на произведението, в реторическата му ефективност, в прелъстителната му функция и в интерпретацията му. Затова на превода на заглавието следва да се обърне специално внимание. Честа издателска практика е да изискват от преводача да преведе заглавието още преди да е приключил с превода на книгата. Но то задължително трябва да се превежда накрая, и то след задълбочен анализ на реторичния му потенциал, на поетиката му и на интертекстуалните му отношения.

Романът *Hoggerne*, обект на настоящето ни изложение, по настояване на издателството излезе на български език под заглавието „Опожареният град на чудесата”, което е директен превод от английското заглавие на книгата: *The Burnt-Out Town of Miracles*. Немският превод на заглавието е подобен, но не същият: *Das Dorf der Wunder* („Селото на чудесата”). На други европейски езици излиза под заглавието „Дървосекачите”, което беше и предложението от мен вариант (съотв. *Dřevaři* на чешки, *Huggarna* на шведски и *Les Bûcherons* на френски).

Каква обаче е разликата между тези две заглавия – буквалния превод и английския вариант, какво е значението им за рецепцията на романа и защо английските издатели са предпочели да променят заглавието?

Заглавието, поради пренебрежителното отношение на „високата” литературна наука към паратекстовете, дълго време остава извън обсега на научния интерес и не е подлагано на интерпретация. За пръв път структуралистите утвърждават заглавието като легитимен обект на изследване. В стремежа си към всеобхватен анализ на произведението структуралистите включват и заглавието като интерпретативен ориентир и започват да изследват смислопораждащите му функции. В момента науката за заглавията се е наложила под наименованието титрология¹ и е призната като самостоятелна дисциплина. Допълнително основание за научните занимания със заглавието има и фактът, че то заема една гранична област на взаимодействие между две разнородни серии кодове – собственолитературните, регулиращи текста, от една страна, и извънлитературните, предопределящи функционалността и публичната циркулация на произведенията.

Има няколко аспекта, по които бихме могли да анализираме споменатите вече заглавия. Преди това обаче следва да направим уточнението, че въпросът за херменевтичната същност на заглавията е заложен във всички титрологични изследвания. Нека сега анализираме по какъв начин се изменя смислопораждащият потенциал на двете заглавия: „Дървесекачите” и „Опожареният град на чудесата” и какво влияние оказва промяната на заглавието върху рецепцията му.

Като първи аспект на интерпретация на заглавието бихме могли да се спрем на поетиката му. Тук ще анализираме типологията на озаглавяване и отношението „заглавие-текст”. Бихме могли да разграничим два типа заглавия – предпоставените, или т.нар. „заглавие-зародиш”/„заглавие-ядка”, и следпоставените, т.нар. *post-scriptum* или „заглавие-резюме”. Предпоставените заглавия съдържат в себе смисловия импулс за бъдещата творба, така че напълно основателно може да се възприемат като пътеводител за интерпретация на текста. Те често функционират инструктивно, като предопределят прочита на творбата. Априорни са по-често заглавията на лирически текстове. Има случаи, при които заглавието се заражда още преди да се е изкристализирала идеята за цялото произведение и тогава то наистина има смислотворческа функция. Следпоставените заглавия на свой ред обобщават вече един реализиран смислов потенциал. Най-често романите носят „заглавие-резюме”, което по-скоро има автореференциален характер и действа ретроактивно. Можем да направим предположението, че „Дървесекачите” е априорно заглавие, тъй като то предлага

---

¹ Терминът се е наложил от Лео Хоек, нидерландски филолог и наш съвременник.

интерпретативен код за четене на романа, като директно насочва читателското внимание към главните герои. Английският вариант на заглавието „Опожареният град на чудесата” със сигурност е следпоставено, тъй като то цитира част от романа, в която финландското градче Суомосалми, където се развива действието, е наречено по този начин. Бихме могли да кажем, че заглавието е от синекдотичен тип. Подобни заглавия-цитати държат логиката на озаглавяване като загадка и по този начин повишават интереса на читателската аудитория. Този тип енигматични заглавия разкриват смисловия си потенциал едва след прочита на значителна част от творбата.

Друг аспект за интерпретация на двете заглавия е типологията на озаглавяване. В семантичен план и двете имат референциален характер. Като при „Дървесекачите” референцията е пряка и се съотнася директно със сюжетното съдържание (подобен тип заглавие имаме при „Клетниците” на Юго например). При „Опожареният град на чудесата” референцията е по-иносказателна. Назовава се градчето, където се развива действието, т.е. имаме топонимна референция, но тъй като е използвана метафора, смисълът на заглавието се изяснява едва на по-късен етап от прочита. В структурно-синтактичен план се вижда ясно, че „Дървесекачите” е едносъставно, а „Опожареният град на чудесата” – многосъставно. Проблемът при многосъставните заглавия се крие във въпроса как да се конструират те, за да функционират добре в мнемоничния комплекс. Титралогиата все още не може да даде отговор на въпроса защо някои заглавия се запомнят по-безпроблемно и бързо от други. Но проблемът със запомнянето и разпознаването на заглавието играе немалка роля и за разпространението на книгата.

Следващ аспект от интерпретацията на заглавията е тяхната реторическа ефективност. Под това следва да се разбира смислопораждащите възможности на озаглавяването, които са тясно обвързани и с прелъстителната му функция. Тук според мен се крие и отговорът на въпроса защо английският издател решава да промени заглавието. Защо е толкова важно заглавието да интригува? Защото броят на потенциалните му читатели многократно надхвърля броя на хората, които ще прочетат онасловеното произведение. То достига до множество издатели, редактори, книжари, рецензенти, критици, разпространители и любители на литературата; включва се в антологии, класации и каталози. Но едва част от неговите читатели ще прочетат и самото произведение. Затова заглавието има важна посредническа роля – то трябва да събуди интереса на потенциалния читател, да му даде представа за съдържанието на онасловения текст, да постави този текст в конкретни жанрови параметри, да предложи ключ за интерпретацията му. Това е целта на всяко заглавие – то има ролята на

прелъстител, като това важи дори за заглавията с жестов характер, какъвто е случаят с отказа от заглавие или с избора на парадоксално заглавие с пълно отсъствие на референция в съдържателен план с онасловената творба.

Тактиката на прелъстяване, която заглавията ползват, е различна в зависимост от това дали произведението спада към ниската, т.нар. жанрова, или към високата литература. Тривиалната литература заинтригува читателя със заглавия, които не разколебават по отношение на интелектуалното му самочувствие. Използваните заглавия са с пряка и еднозначна референция, читателят не е предизвикан да декодира заглавието, а то често издава и част от съдържателния план на произведението. Потенциалният читател остава в сферата на сигурността и комфорта, че онасловеният текст ще отговаря смислово на заглавието си. Това е подход, познат още от времето на Ренесанса чак до 18 век, когато са се използвали т.нар. наративни заглавия, представлящи в сбит вид съдържанието на произведението. В по-късни времена наративните заглавия са изместени от резюмиращите, които се ограничават само до началото на наративното изложение, а то се премества от предната на задната корица на книгата, където го намираме и днес под формата на т.нар. резюме или ревью.

Високата литература от своя страна привлича читателите си, като чрез заглавието ги провокира, използвайки механизма на интелектуалното предизвикателство. Подобен тип заглавия често използват междутекстови препратки, за да стимулират самочувствието на читателя и за да го въвлекат в една съобщност на споделена компетентност. Друг използван метод е използване на заглавия с енигматична референция с онасловената творба. Тъй като логиката на озаглавяването е скрита и остава загадка до прочита на голяма част от романа, читателят е направен съучастник в разплитането на загадката. Мисля, че точно с такава цел и английският издател сменя заглавието на романа. При „Дървосекачите“, както вече уточнихме, референцията е пряка, т.е. читателското внимание би се провокирало въз основа на пряката корелация в съдържателен план, стремежа към сигурност и липсата на интелектуално предизвикателство. Заглавието директно назовава главните герои в романа. При „Опожареният град на чудесата“ обаче търсеният ефект е друг. Отново заглавието цели да има прелъстителна функция, но неговата енигматичност и скритата му логика обещава и текстът да принадлежи към високата литература, т.е. с това заглавие се цели да се провокира вниманието на един друг тип читатели.

Лично аз предпочитам заглавието „Дървосекачите“. Смятам, че произволната промяна на заглавието от страна на преводач или издател следва да се прави само ако

това наистина се налага. Ако например заглавието на онасновеното произведение разчита на интертекстуална връзка с произведение, което в целевата култура не е познато, тогава и заглавието би могло да бъде променено. Или ако в него има скрита игра на думи, ако са важни формалните му характеристики, или ако е част от цикъл, ползващ фигури на езика като алитерация, анафора или асонанс, тогава бихме могли да го променим при превода, с цел да запазим въздействието му или заложената при озаглавяването авторова идея. Ако това не се налага обаче, смятам промяната на заглавието за неоснователна. И за това мое становище говори и фактът, че на повечето европейски езици предпочетенят вариант е „Дървесекачите“.

4. Транскрипция на съществителните собствени имена

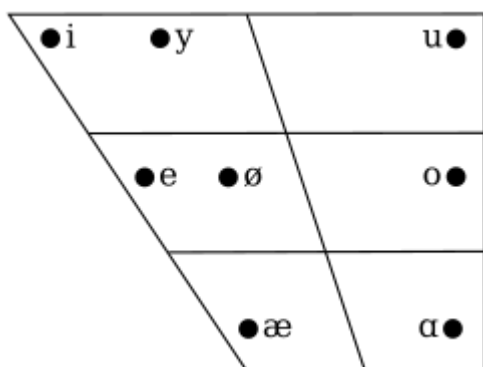
При всеки превод преводачът неминуемо се сблъсква с проблема за предаването на съществителните собствени имена от изходния на целевия език. При езиците с латинска азбука това не представлява трудност, тъй като там се е утвърдила практиката името да се изписва като на изходния език, но при предаването им на български следва да се отдели специално внимание на този въпрос. В представения от мен откъс се наложи да транскрибирам съществителни собствени имена от фински, тъй като действието се развива във Финландия и повечето персонажи са финландци.

В началото следва да уточним кои са основните принципи на транскрипцията. Главните модели за предаване са традиционният, фонетичният, фонологичният и чрез транслитерация. При традиционния предаваме името така, както повелява практиката и както то е установено в езика приемник. При фонетичния е важно на звуковете от изходния език да се намери най-близък еквивалент в целевия език в акустично, артикулационно и перцептивно отношение. При фонологичния стремежът е фонологичните контрасти между фонемите в изходния език по възможност да се запазят в целевия език, като всяка от изходните фонемите получава свой уникален еквивалент. При това алофонната разлика не се взема под внимание, стига това да не е в силно противоречие с фонетичния критерий. При транслитерацията се съобразяваме с писмената форма в езика източник и запазваме възможността за вярна идентификация на името чрез обратно извеждане. Българската практика се характеризира с принципа за

умерена транскрипция, при който под внимание се взимат и учленителните особености на родния ни език. Съществуват две стандартизации на транскрибирането на собствени имена от фински: Списък на транскрибираните географски имена от Финландия от 1980 г, който в уводната си част съдържа правила за транскрибиране от фински, както и сборникът "Изговор и транскрипция на чужди имена в българския език" под редакцията на Любомир Адрейчин и Михаил Вьгленов.

Трудностите при предаване на имена от един език на друг произхождат главно от разминаванията във фонетичните системи на езика източник и езика приемник. Финският е език с по-богата фонетична система. Там различаваме 8 гласни фонемни срещу 6 фонемни на български език. Това налага търсенето на най-близкото фонетично съответствие за звуковете, които липсват в родния ни език. Ако сравним с българската фонетична система, констатираме, че във финския има предни закръглени гласни звукове (тесни и полушироки) и преден широк незакръглен звук, които липсват на български.

При сравнение на съгласните установяваме, че българската система е по-богата, тъй като разликата между твърди и меки съгласни на български е фонемна (39 съгласни звука срещу 21 на фински). Като изключим твърдостта, двете системи са почти идентични, което предполага и, че не бихме срещнали големи трудности при предаването на съгласните звукове. Единственият звук, който присъства във финската система, но не и в българската, е назалният веларен /ŋ/.

Уникални за финската фонетична система са 18-те дифтонга, които нямат съответствие на български език. Това са: ai [ai], au [au], ei [ei], eu [eu], ey [ey], ie [ie], iu [iu], iy [iy], oi [oi], ou [ou], ui [ui], uo [uo], yi [yi], yö [yœ], äi [æi], äy [æy], öi [œi] и öy [œy]. Бихме могли да ги разделим на две групи: възходящи (тези, при които първата гласна от дифтонга е по-отворена) и низходящи (при които първата гласна е по-тясна). В

българския език не се срещат комбинации от две гласни, които образуват сричка, и поради това предаването на дифтонгите на български език не е лека задача.

Друго разминаване във фонетичните системи е разграничаването на дълги и кратки гласни и съгласни звукове, което се прави на фински. Разликата на фински е алофонна, т.е. дългите и кратките звукове са варианти на една и съща фонема. За разлика от норвежкия например, където ударението предполага наличието на дълъг звук, на фински той може да се срещне и в неударена позиция. Друга разлика е, че дължината на фински се изразява графемно, чрез двойно изписване на съответната гласна или съгласна, докато на норвежки единствено съгласен звук би могъл да се изпише двойно, т.е. не е задължително дължината да има графемно отражение. Дължината на звуковете има и смислоразличителна функция на фински. На български език не правим разлика между дълги и къси звукове. Т.е. макар да може да обозначим дължината чрез двойно изписване на съответната буква, е препоръчително да не го правим, тъй като е несвойствено за графемната ни система.

По какъв начин е редно да транскрибираме имената от фински на български? Нека се опитаме да опишем правилата, които еднозначно биха могли да бъдат формулирани. За предните закръглени звуци (тесен и полуотворен): /y/ и /ö/ бихме могли да възприемем правилата, налични за предаването от норвежки език, тъй като звуците на норвежки и фински са почти идентични, т.е. бихме могли да транскрибираме /y/ като <ю> и /ö/ като <ьо> след съгласна и като <йо> след гласна и в началото на думата. С повече проблеми се сблъскваме при предаването на предната отворена незакръглена гласна /æ/. На български е прието да се предава като <я>. (Например: Jyväslylä се предава като Ювяскюля, Naupiregä – като Хаукиперя и тн.) Тази практика на пръв поглед може да изглежда необяснима, предвид факта, че произношението на <ä> е /æ/ и от скандинавските езици той се транскрибира като <е>. Въпреки това финското /æ/ е не по-малко отворено от финското /a/ според Finnish sound structure на Суоми, Тойванен и Юлитало (2008: 21).

Ако вземем под внимание фонологичния критерий обаче, никой от вариантите <a> или <е> за предаване на /æ/ не е оптимален, тъй като на фински съществуват гласни звукове /a/ и /e/, които следва да бъдат предадени по същия начин на български. Транскрибирането с <я> има предимството, че по този начин звукът /æ/ на фински получава свой уникален еквивалент на български. Освен това <я> обединява характеристиките предност и отвореност (/j/ е предна полугласна, а /a/ е отворена гласна), също както /æ/ на фински. По същия начин <ю> и <ьо/йо> като

транскрипционни еквиваленти на /y/ (фин. <y>) и /ø/ (фин. <ö>) обединяват характеристиките предност и закръгленост. В исторически план е възможно да сме възприели тази традиция през руски, тъй като там финското /æ/ се транскрибира с <я>. Съответно имена като Kävi, Mäkinen и Naukipereä е по-редно да се транскрибират като Кяви, Мякинен и Хаукиперя.¹

Както вече отбелязахме, трудности срещаме и при предаването на финските дифтонги. За някои от тях бихме могли да предложим еднозначно съответствие на български език (например: <ai>, <au>, <ei>, <eu>, <oi>, <ou>, <äi> бихме могли да предадем като: <аи>, <ау>, <еи>, <еу>, <ои>, <оу> и <ай>). Но при транскрибирането на други се сблъскваме с трудности. (напр. при <eu>, <iy>, <ui>, <yi>, <yö>, <öi> и <öy> не бихме могли да предадем финското произношение, а и вариантите на български са много несвойствени: <ей>, <ий>, <уй>, <юий>, <ьо>, <ьой> и <ьоу>).

Както вече уточнихме, дължината на звуковете не се предава графично на български език. (напр: Antti, Timmo, Harri, Luukas, Roosa, Raatevaara на български следва да се транскрибират като: Анти, Тимо, Хари, Лукас, Роса, Ратевара.)

Трябва да обърнем внимание и на факта, че в посочения откъс не се срещат единствено фински имена. Тъй като част от персонажите са руснаци, трябва техните имена да бъдат предадени съобразно произношението на руски. Така например имената Mikael, Oleg, Illjusjin, Fjodor, Suslov на български следва да се транскрибират като: Михаил, Олег, Илюшин, Фьодор и Суслов.

Освен това топоними, които са придобили гражданственост у нас, следва да бъдат предадени така, както са се наложили на български език. (напр. Vuokkiniemi е оставено Вокнаволок, макар това предаване, навлязло през руски, да няма общо с произношението на фински.)

Друг въпрос, който изниква при предаването на географски имена, е дали сложносъставните имена, при които втората част назовава вида топоним (и носи значение като: град, река, нос, остров, планина и тн.), следват да бъдат предадени на български чрез транслитерация, като се запази цялото име, или е по-добре да бъдат преведени. Подобни примери от книгата са: Suomussalmi, където salmi означава пролив, Kiantajärvi, където järvi означава езеро, Hulkoniemi, Lonkaniemi и Vuokkiniemi, където niemi означава полуостров, нос. Навсякъде в книгата съм предавала тези имена чрез

---

¹ Дълга благодарности на д-р Владимир Найденов, който ми обърна внимание на тези аспекти на транскрибирането на /æ/

транслитерация, за да запазя възможността за вярна идентификация при обратно извеждане. Другата причина за избора ми е, че понякога значението на втората част от името не отговаря на вида на топонима. Например Суомусалми е град, а не пролив, Вокнаволок е село, а не полуостров и тн.

Трудности при предаване на граматични категории

В настоящата глава ще бъде обърнато внимание на трудностите, възникващи при предаването на отделните граматични категории от норвежки на български език, като изложението ще бъде онагледено с примери от романа. Често допускана грешка е да се възприемат граматически модели и лексикални и синтактични конструкции от изходния език и да се внасят в целевия. Именно за да бъде предотвратено това, е необходимо доброто познаване на родната граматика. Освен това чрез средствата на граматиката понякога е възможно да бъдат изразени лексикални и конотативни значения, които трудно биха могли да бъдат предадени по друг начин.

Грамматичните категории биват именни и глаголни. Именните са род, число, определеност, падеж и степен, а глаголните: лице, число, време, вид, залог и наклонение. Повечето категории са общи за двата езика и имат сходна употреба и функции. Затова тук ще разгледаме отликите и предизвиканите от тях проблемни ситуации.

Съществителното име и на български, и на норвежки се променя по категориите число и определеност. Родът е категория, която съществителното притежава, но не се изменя по него, а падежът е отпаднал като категория и на двата езика, като днес се срещат само някои остатъци.

И в норвежкия език, подобно на българския, има три рода: мъжки, женски и среден. Родовете в двата езика естествено не съвпадат. На норвежки понякога се наблюдава закономерност между значението на думата и рода, докато на български той в много по-голяма степен зависи от окончанието на думата. Това, което отличава норвежкия език обаче, е, че на норвежки всички думи от женски род биха могли да бъдат използвани и като думи от мъжки род, като изборът между двата рода нерядко говори за търсена стилистична специфика на текста или за подкрепяне на определена езикова политика от страна на автора. Може би тук е важно да направим уточнението, че съществуват две официално приети форми на норвежкия език – *bokmål* (или

книжовен норвежки) и *nynorsk* (новоноорвежки). Букмолът се развива въз основа на датския език, тъй като от началото на Калмарската уния до обявяването на независимостта на Норвегия през 1814 година тя е в съюз с Дания, като официалният език на интелигенцията, администрацията и образованието е бил датският. Тъй като на датски има само два рода, и до днес употребата на т.нар. *felleskjønn* (от *felles*- общ и *kjønn*- род, т.е. един род на мястото на мъжкия и женския род) придава на текста официалност и го отличава с по-висок стил. Новоноорвежкият от друга страна е създаден от филолога Ивар Осен, който се стреми чрез създаването на отделен език да допринесе към оформянето на национално-ноорвежка идентичност, и затова развива новоноорвежкия въз основа на диалектите. Оттам и употребата на женски род е признак за по-ниския регистър на текста. Тъй като целевият читател не е запознат с тази особеност на изходната култура, а и родовете на двата езика не съвпадат, няма как да предадем на български особеностите в стилистиката, заявени в изходния текст чрез (отказа от) употребата на женски род. Но пък, както вече отбелязахме в началото на тази дипломна работа, преводачът трябва да се стреми към еквивалентност на целия текст, а не на определени граматически или лексикални равнища, и затова следва да компенсирате авторовите цели на друго текстово равнище.

Единственият проблем, с който бихме могли да се сблъскаме при предаването на граматическата категория число, е фактът, че на норвежки едносричните думи от среден род не се изменят в множествено число, но дори в тези случаи може да се ориентираме от контекста коя форма да използваме на български език.

По-голяма трудност обаче представлява предаването на граматическата категория определеност. Това се дължи на факта, че на норвежки съществува т.нар. неопределителен член, който липсва на български език, и тъй като той съвпада с числителното име – един, една, едно, преводачите нерядко се подвеждат да преведат неопределителния член като числително. Нека разгледаме в кои случаи се употребява определенителен и неопределителен член на норвежки и как следва да се предава той на български език.

Определителен член се използва и на двата езика при т.нар. определена референция (на норвежки *unik referanse*), т.е. в случаите, в които референтът е познат на адресата в речевата ситуация. Референтът може да е познат, защото вече е бил споменаван в текста (т.нар. анафорична референция), или пък защото е последван от някакво определение, което стеснява обсега на възможните тълкувания на името и го отличава сред другите обекти (т.нар. катафорична референция). И при двата вида

референтност следва да използваме определителен член както на български, така и на норвежки.

Напр: *Det kom en gutt. Jeg surte gutten.* Дойде едно момче. Попитах момчето.

При генеричната референция (т.е. когато реферираме към целия клас от обекти, а не към един конкретен представител) също по-често използваме определителен член. (Напр: *Ulven er et farlig dyr.* – Вълкът е опасно животно.) В този случай норвежкят език допуска и употребата на нулев член. *Men latter er nå en gang bedre enn skarpladde våpen...* Все пак е по-добре да се смеят, отколкото да са насочили срещу мен заредените си оръжия. (Думата *latter* (смях) е използвана с нулев член)

Друга разлика в употребата на определителния член е при т.нар. деиктична референция, при която коментираният обект е в ползрението на говорещия. В тези случаи норвежкят допуска употребата както на неопределителен, така и на определителен член. Напр: *Foran meg er det en stol.* Пред мен има стол., но *Stolen er stor.* Какъв голям стол!

С повече проблеми се сблъскваме в случаите, в които на норвежки е използван неопределителен член, тъй като той липсва на български език. На тази трудност се натъкват преводачите от повечето германски езици (включително английски, немски, шведски, датски). Неопределителен член се използва при т.нар. неопределена референтност (*ikke unik referanse*), при която референтът е бройно съществително в единствено число и не е познат, нито споменаван до този момент в текста и няма идентификация от страна на слушателя. На български е редно да се използва нулев член, по-рядко се допуска употребата на неопределителни местоимения (някакъв, някаква, някакво, някой си и тн). В конкретни случаи, при които неопределителния член има значение на числително, трябва да преведем и с числително на български език. Нека онагледим казаното дотук с примери:

„*Det som hadde vært en by med fire tusen innbyggere og like mange dyr, om ikke flere, var i løpet av noen få timer forvandlet til et sammenrask av tomme treskall som sto der og holdt pusten i den iskalde vinteren...*” „Това, което беше град с четири хиляди жители и също толкова животни, ако не и повече, за няколко часа се превърна в сбирщина от празни дървени черупки, притаили дъх в леденостудената зима.”

„...*så da det plutselig sto et vesen foran meg i hvit uniform og leste opp fra et ark at jeg skulle bort, satte jeg hælene i snøen og var ikke til å rikke.*” „...така че, когато отпреде ми от нищото изникна същество в бяла униформа и прочете от някакъв лист, че трябва да се изсея, забих петите си в снега и отказах да помръдна.”

„*Uten å tenke noe videre over det, gikk jeg i gang med å partere den halvfrosne grisen, surret kjøttstykkene inn i en presenning og hengte dem i en gran et stykke inne i skogen.*” „Без много да му мисля, се заех да разфасовам вкочанясалото прасе, увих парчетата месо в брезент и ги окачих на **един** смърч, на няколко крачки навътре в гората.”

Друг пример, при който се допуска предаването на неопределителния член на норвежки с числително на български, е при т.нар. специфична референция.

Lisa vil gifte seg med en nordmann. В зависимост от това дали имаме специфична или неспецифична референция, това изречение може да се тълкува по два различни начина и съответно и преводът му да е различен. При специфичната референция смисълът е, че Лиса иска да се омъжи за конкретен мъж, който е норвежец. (Редно е на български да използваме или числително, или местоимение: Лиса иска да се омъжи за един/за някакъв норвежец.) При неспецифичната значението е, че Лиса иска да се омъжи за норвежец, без значение кой е той. (Преводът би бил: Лиса иска да се омъжи за норвежец.)

По кой от изброените начини ще изберем да предадем неопределителния член, зависи от дадената ситуация и от контекста. Най-често е редно да се изпусне на български, както казахме, но въпреки това не може да се формулира еднозначно правило неопределителният член да не се предава. Поради това е важно преводачът да преценява всяка една конкретна ситуация.

Прилагателното име и на двата езика се изменя по категориите род, число, определеност и степенуване. От тези категории единствено последната би могла да представлява трудност при превода. На норвежки език превъзходната степен се използва и при сравнение на две съществителни, докато на български за употребата ѝ е наложително да се сравняват най-малко три обекта. Ако преводачът не е наясно с тази употреба, би могъл да се подведе и да преведе грешно:

„*Så plasserte han den store kroppen sin med et stønn i den første sleden og tok også tømmene til hasten bak, som trakk sleden som den **eldste** sønnen hans satt i, Harri...*” „Пръхтейки, Анти намести масивното си тяло в предната шейна и пое юздите и на задния кон, впрегнат за шейната на **по-големия** му син, Хари...”

В романа Анти има двама синове и заради това на български съм използвала сравнителната степен.

Трудностите, които възникват при превода на местоименията, се дължат на някои синтактични особености на норвежкия език. Норвежкият, подобно на други германски езици като немският и шведският, изискват сказуемото в изречението винаги да е на

втора позиция, а на първа най-често се намира подлогът, бил той и формален. Дори и на първа позиция да се намира друга част на изречението (като обстоятелствено пояснение или допълнение), то тогава подлогът ще заеме мястото непосредствено след сказуемото. Употребата на подлог в норвежкия е наложителна, тъй като глаголят не се изменя в различните лица. На български обаче от формата на глагола може да разберем кой е извършителят на действието и следователно подлогът може да бъде изпуснат, ако той съвпада с подлога от предходното изречение. Преводачът обаче често се подвежда от оригиналния текст и превежда и подлога, макар това да не е необходимо. Най-често подобни грешки се допускат при предаване на пряка реч. Например:

„ – *Har du ikke tenkt å komme tilbake? – spurte jeg mens vi bar ut rokken og den digre symaskinen som han ikke hadde hatt bruk for siden kona hans, Anna, døde.* ”

„ – Няма ли да се върнеш? – попитах го аз, докато изнасяхме навън чекръка и масивната шевна машина, която не беше използвал, откакто жена му, Ана, се спомина.”

В този пример употребата на личното местоимение за първо лице, ед.ч. е напълно ненужна.

Друг проблем при предаването на личните местоимения е липсата на учтива форма на норвежки език. Освен в извънредно официални ситуации е прието хората в скандинавските страни да се обръщат един към друг с второ лице, ед./мн. число. Това обаче е несвойствено за родния ни език и затова е нужно преводачът да прецени колко близки са съответните герои и дали не трябва да използва учтива форма. Сблъсках се с този проблем при предаването на пряката реч на главния персонаж в книгата, Тимо, когато той се обръща към един руски офицер. Но тъй като главният герой е луд в книгата, а и не разговаря директно с офицера, а посредством преводач, реших да предам репликите му във второ лице, ед. число.

„ – *Jeg kan ikke la deg beholde geværet, sa han. – Det gjør bare vondt verre...for deg. Jeg nikket.*

– *Men ta godt vare på det, sa jeg.*”

„ – Не мога да ти позволя да задържиш пушката – каза той. – Нищо хубаво няма да излезе от това...за теб.

Кимнах.

– Но се грижи добре за нея – рекох му аз.”

Глаголите и на двата езика се изменят по категориите лице, число, време, залог и наклонение. Видът е категория, която отсъства на норвежки език. Нека се спрем по-подробно на всяка една от тях.

Залогът на глагола и на норвежки бива два вида: деятелен (активен) и страдателен (пасивен). В българския език е прието естественият израз да е в деятелен залог. Това се обуславя от силната омонимия на страдателните форми. Страдателен залог на български език се образува по два начина: или чрез частицата „се” и спрегаем глагол, или чрез глагола „съм” (в различни времена) и минало страдателно причастие. В първия случай е възможно формата да съвпадне с възвратна форма на глагола, при която действието е насочено към вършителя му, който става едновременно и получател. (Например при изречение като „Тя се обича.” е възможно да възникне двусмислица дали действието се връща обратно при извършителя и смисълът е, че тя обича себе си, или действието е насочено към подлога, а извършителят не е назован и значението е, че тя е обичана от някого.) Подобни двусмислици могат да възникнат и при реципрочните глаголи, при които една част от глаголното лице върши действието върху друга част от глаголното лице, която на свой ред извършва същото действие върху първата част. (напр: Децата се бият., Те се обичат. и тн) И макар това да са частни случаи и значението да става ясно от контекста, омонимията във формите би могла да затрудни разбирането и затова е редно страдателният залог в подобни случаи да се избягва. Омонимия на формите наблюдаваме и при втория начин за образуване на страдателен залог. Тъй като на български език няма сегашно страдателно причастие, формите за сегашно и минало свършено време в страдателен залог ще съвпадат. (напр: „Тази книга е четена от всички в клас.” означава както „Всички в клас четат тази книга.”, така и „Всички четеха тази книга.”) По същия начин ще съвпадат формите и за минало несвършено и минало предварително време, за бъдеще време и бъдеще предварително, за бъдеще в миналото и бъдеще предварително в миналото.

Например: *Книгата беше четена от всички.* означава както: *Всички четяха книгата.* (мин. несвършено), така и: *Всички бяха чели книгата.* (мин. предварително)

Книгата ще бъде четена от всички. = *Всички ще четат книгата.* (бъдеще време), но и *Всички ще са чели книгата.* (бъдеще предварително)

Книгата щеше да е четена от всички. = *Всички щяха да четат книгата.* (бъдеще в миналото), но и *Всички щяха да са чели книгата.* (бъдеще предварително време в миналото).

Поради това съвпадане на формите и породеното от това объркване, страдателният залог на български се избягва. Това обаче не важи за норвежкия. И там начините за образуване на пасивен залог са два: чрез добавяне на окончание –s към основата на глагола или чрез спрегнат спомагателен глагол (*å være* – съм или *å bli* – ставам, превръщам се) плюс страдателно причастие. Първият начин се използва в инфинитив, сегашно време и рядко в минало просто време, а вторият може да се ползва във всички времена. Употребата на страдателен залог на норвежки в сегашно време е толкова разпространена поради краткостта на s-формата. Освен това функциите на страдателния залог на норвежки са повече, отколкото на български. И на двата езика той служи, за да се избегне назоваването на вършител, който е неизвестен или е нерелевантен, както и в научни текстове с цел постигане на „авторска скромност”, където пасивният залог се предпочита пред т.нар. „авторско множествено число”. Но на норвежки език има тенденция подлогът в изречението да е одушевен и да е членуван. И затова в случаи, в които действието се извършва от неодушевен предмет или, когато вършителят не е познат, следователно би се въвел с неопределителен член, на норвежки се предпочита употребата на страдателен залог.

Например: Изречението *En stein traff gutten*. би се казало по следния начин: *Gutten ble truffet av en stein*. (т.е. вместо *Камък уцели момчето*. норвежците биха казали: *Момчето беше уцелено с камък*.)

В норвежкия текст има много примери за употреба на страдателен залог, които съм избрала да предам в деятелен залог на български, за да избегна излишно утежняване на изказа.

– *Men huset skal brennes, og det vil jeg ikke se på.*

– *Но **ще изгорят** къщата, а това не искам да го гледам.*

Следващата категория, на която ще се спрем, е видът на глагола. В норвежкия език видът на глагола не е граматическа категория. Значенията, носени от тази граматическа категория в други езици, на норвежки са изети от лексикални и синтактични конструкции. Често обаче видът не се изразява и трябва да се подразбере от контекста. (напр: *Jon skrev dette brevet i går. Mens han skrev det, kom Peter inn*. Йон написа писмото вчера. Докато го писа, Петер влезе (в стаята). В този пример в първото изречение глаголът е от свършен вид (написа; действието е завършено), а във второто глаголът е от несвършен вид (писа: Йон все още е пишел писмото, когато Петер е влязъл.)

Норвежката категория, отговаряща на българската вид, се нарича *aspekt* и разглежда вътрешното деление на действието: дали глаголет означава началото или края на действието, дали го означава в неговата завършеност и цялост, или набляга на продължителността му, дали представя резултата от действието, или пък неговата повторемост. Норвежката граматика разглежда всички тези значения като отделен *aspekt* на глагола и всеки един от тях се изразява чрез различни лексикални и синтактични конструкции.

Нека се спрем на различните видове *aspekt* на норвежки и чрез примери от книгата предложим възможни преводни варианти.

Kursivt aspekt служи за изразяване на продължителността на действието, без да се мисли за неговия край или завършеност; (*Barna sitter og skriver. Deцата седят и пишат.*) На български това значение е изразено от несвършения вид на глагола.

На норвежки има множество фрази, изразяващи това значение, повечето от тях са загубили лексикалното си значение и изпълняват само служебна функция. Интересни при превод са конструкциите от типа на: *sitte og...*, *ligge og...*, *stå og...*, *gå og...* На мястото на многоточието идва глаголет, носещ лексикалното значение, а фразите буквално се превеждат така: *седя и...*, *лежа и...*, *стоя и...*, *вървя и...* Тук глаголите *sitte*, *ligge*, *stå*, *gå* не се използват, за да изразят в какво състояние се намира субектът, докато извършва действието. Техният смисъл е да изразят продължителност и затова при превод е добре те да не се предават буквално.

Og det var mens jeg sto og lurte på om jeg også skulle sette opp en mårfelle, at jeg hørte krigen for første gang.

И тъкмо докато се **чудех** дали да не заложа капан за белки, за пръв път чух войната.

Друг подобен тип конструкции, изразяващи продължителност, са: *å bli stående/sittende/liggende og/å*. Глаголет *å bli* е модален и означава: *ставам, превръщам се в*. Формите *stående*, *sittende*, *liggende* са сегашни деятелни причастия на глаголите *стоя*, *седя*, *лежа*. Тъй като първата част от конструкцията е десемантизирана, следва да се преведе само смислоносещия глагол, и то в несвършен вид на български.

Da jeg hadde sattet en stund, og lest brevet en gang til, eller bare sett på det, slik man kan bli sittende og stirre på bokstaver uten egentlig å lese dem, mens tankene gjør sitt med det man ikke helt kan begripe, begynte jeg å innse at soldaten som skulle tenne på hadde lest brevet og deretter ikke klart å utføre ordren, brenne denne gaven til Finland.

Останах така известно време и прочетох писмото още веднъж или по-скоро го съзерцавах – човек може да се вторачва в букви, без всъщност да ги чете, докато мислите му се занимават с нещо, което той не е способен да разбере докрай. Тогавя осъзнах, че войникът, който е трябвало да опожари къщата, е прочел писмото и после не е могъл да изпълни заповедта да изгори този последен дар за Финландия.

Nær ved aspekt изразява действия, които са на път да станат, но обикновено не се осъществяват. На български в подобни ситуации бихме могли да използваме свършен вид на глагола и наречия от типа на *за малко не, едва не* или може да предадем това значение чрез бъдеще време в миналото:

...og det var blitt tung natt før Fjodor erklærte at nå fikk det være nok, han holdt på å fryse i hjel.

Ноцта бе тежка, докато най-сетне Фьодор не заяви, че ни стигало толкова и самият той щял да замръзне.

Kontinuativt aspekt показва, че действието продължава. Започнало е в миналото и в момента на говорене все още не е приключило. На норвежки това значение се изразява най-често с глагола *å fortsette*, който означава *продължавам*. На български обаче бихме могли да предадем същото значение чрез несвършен вид на глагола и наречия като *още, все още, и до сега* и тн.

Habituel aspect изразява, че действието се извършва по навик, редовно, има регулярност при извършването му. На български език това значение би се предало с несвършен вид на глагола и наречие.

Jeg skulle til å sparke inn bakdøra, den inngangen jeg selv pleide å bruke når Antti ikke ville se meg...

Канех се да изритам задната врата, откъдето влизах единствено когато Анти не желаше да ме вижда...

Следващите два вида aspekt (т.нар. *ingressivt* и *egressivt aspekt*) изразяват начало и край на действието. На норвежки се предават еднотипно с глаголи като: *å begynne, å ta til* (започвам) *å slutte, å holde opp* (приключвам) и инфинитив на глагола, носещ лексикалното значение. На български често може да изразим същото значение чрез подходяща представка.

Напр: *Og jeg syntes dette begynte å ligne et mysterium, så jeg åpnet brevet og leste det.*

*И понеже всичко това ми **заприлича** на мистификация, отворих писмото и го прочетох.*

Както става видимо от примерите, норвежкият език често си служи с еднотипни конструкции, които на български избягваме благодарение на възможността чрез граматични категории да изразим значения, които на други езици се предават с лексикални средства. Обръщаме внимание на тези десемантизирани изрази, тъй като човек би могъл да се подведе и да ги преведе буквално, без да се съобрази, че всъщност те изпълняват служебна функция. В норвежкия подобен тип конструкции се срещат често, без да утежняват изказа, на български обаче те не са необходими, тъй като граматиката ни разполага с по-добри средства за изразяване на същото.

Най-много трудности преводачите имат при превода на глаголните времена. Това до голяма степен се дължи на факта, че на български те са 9, а на норвежки 7.

В таблицата по-долу са показани времената на норвежки език, а употребата им предстои да бъде разяснена. Ще се опитаме и да предложим варианти за предаването им на български език. И норвежката темпорална система, подобно на българската, разграничава отделни ориентационни моменти, от една страна, както и прави разлика между самото действие и неговия резултат, от друга. Какво означава това?

Според най-простата дефиниция за граматическата категория време то представя отношението на действието към момента на говореното. Това определение обаче е крайно непълно, тъй като действието може да се извършва по време на момента на говорене, може да го предхожда, или да предстои. Тези три варианта биха могли да се изразят посредством три времена. На разглежданите от нас езици обаче имаме далеч повече. Това се дължи на факта, че освен сегашния момент ние различаваме три допълнителни ориентационни момента: минал, бъдещ и бъдещ спрямо минал. Именно желанието да съпоставим действието спрямо един от тези три ориентационни момента налага необходимостта от толкова много глаголни времена.

Нека се спрем поотделно на всяко едно от времената на български и норвежки.

Сегашното време има сходна употреба и на двата езика. То се използва в случаи, в които действието се извършва по време на момента на говорене (възможно е да е започнало преди него и да продължи след него, важното обаче е, че обхваща момента на говорене.) Използва се и за повтарящи се действия, които се случват с определена регулярност, както и за общоизвестни истини и констатации. Сегашно време би могло да се използва и за непосредствено предстоящи събития, които със сигурност ще се случат. Тези употреби съвпадат на двата езика и не бихме срещнали трудности при

предаването им. На български със сегашно време може да изразим и минали събития (т.нар. сегашно историческо време). На норвежки тази употреба също е възможна, но по-често се използва обикновено минало време.

На български за изразяване на минали събития спрямо момента на говорене могат да се използват две времена: или минало свършено, или минало несвършено. На норвежки подобно разграничение не се прави и това създава трудности при избора на правилната форма. В книгата се сменят две основни разказни времена: *preteritum* (което бихме могли да преведем като минало просто на български език) и *presens* (сегашно време, което е използвано от автора в особено напрегнати моменти, за да повиши читателското внимание и да създаде усещане за достоверност). В случаите, в които авторът избира да води повествованието в сегашно време, и аз съм използвала същото време на български. Когато обаче в оригиналния текст имаме *preteritum*, на български бихме могли да преведем или с мин. свършено, или с минало несвършено време. За да изберем правилното време, трябва да си представим ситуацията и да преценим дали действието е завършено или не. Минало несвършено време се използва, за да означа действия, извършващи се в даден минал момент (действието е започнало преди момента в миналото и продължава след него). Същото време използваме и за повтарящи се действия в миналото. Докато минало свършено употребяваме за действия в миналото, които вече са приключили (обхващаме ги в цялостта им). На български в едно и също изречение бихме могли да използваме и двете времена, без това да подразни читателя, докато на норвежки независимо от продължителността на действието ще се използва *preteritum*.

Например: *...fjern motordur som kom langsomt nærmere i den vindstille vinteren, fra samme retning som de evakuerte hadde forsvunnet, deretter lød også noen skudd...*

Отдалеченото ръмжане на мотори се приближаваше все повече в безветрената зима, идваше от същата посока, в която евакуираните се бяха изгубили от погледа ми. Сетне се чуха и изстрели.

Друга често срещана грешка е свързана със съгласуването на времената. На норвежки е прието времето в подчиненото изречение да съвпада с това в главното. Ако повествованието се води в *preteritum*, то подчинените изречения също следва да са в *preteritum*. На български обаче това не е задължително, даже се предпочита в подчиненото изречение да се премине в сегашно време. Това важи с особена сила за глаголи, изразяващи идеална дейност (от типа на *чувствам, усещам, мисля, казвам*). Тогава формата за сегашно време в подчиненото изречение не показва едновременност

с момента на говорене, а едновременност с момента, изразен от глагола в главното изречение (според Пашов).

...så da det plutselig sto et vesen foran meg i hvit uniform og leste opp fra et ark at jeg skulle bort, satte jeg hælene i snøen og var ikke til å rikke.

...когато отпреде ми от нищото изникна същество в бяла униформа и прочете от някакъв лист, че трябва да се изселя, забих петите си в снега и отказах да помръдна.

Както се вижда от примера, в норвежкия се спазва един и същ темпорален план, докато на български това не е задължително и в подчиненото изречение може да се премине в сегашно време.

Минало неопределително време на български се използва, когато в настоящето имаме резултат от действие, извършено в миналото, без да уточняваме кога точно е извършено то. На норвежки по функции на това време най-много се доближава т.нар. presens perfektum, при което отново няма точно ситуиране на действието в определен минал момент. Въпреки това не може да формулираме правилото, че с минало неопределено се предава единствено presens perfektum. На български миналото неопределено време често се използва и във въпроси, когато не знаем кога точно се е извършило действието:

Når skjedde dette? (preteritum)

Koга се е случило това? (минало неопределено).

Минало неопределено и на двата езика се използва и, когато „възстановяваме” минали събития и правим предположения за миналото.

Tyven har gått inn i huset klokka 9.

Крадецът е влязъл в къщата в 9 часа.

Водещото при избора ни на това време обаче трябва да е дали установяваме резултативност. Ако едно действие е минало спрямо момента на говорене и от значение е не неговото протичане, а резултатът, който се наблюдава в настоящето, то тогава е редно да използваме точно минало неопределено време.

Ако повествованието се води в минало време и трябва да представим резултат от приключено преди това действие, и на двата езика следва да използваме минало предварително/preteritum perfektum. В норвежкия език е задължително времената да са съгласувани. Т.е. ако текстът е написан в минал план, то събития, случили се преди ориентационния момент, следва да се предават именно в preteritum perfektum.

Проблемът с превода на това време произлиза от сложната му форма на български.

Noen **hadde** også **båret** veden inn, **strodd** den sammen med halm og avispir på golvene og **stablet** den i trapper og skap. Og det var tydelig at ikke alle **hadde tatt** med seg så mange av eiendelene sine som Antti **hadde gjort**.

Други хора **бяха внесли** дървата вътре, **бяха ги пръснали** по пода, заедно със слама и вестници, или пък ги **бяха струпали** по стълбите и шкафовете. Виждаше се, че не всички **са взели** такава част от покъщината си като Анти.

Както се вижда в примера, в норвежкия текст навсякъде е използван preteritum perfektum. На български обаче честата употреба на формата на спомагателния глагол „съм” в минало несвършено време утежнява текста. За да се избегне това, бихме могли да преведем в минало предварително време началото, след което да преминем в минало свършено или несвършено време.

С подобна трудност се среща и при бъдеще време в миналото. То се използва, за да изрази предстоящо действие спрямо минал момент. На норвежки на това време отговаря Preteritum Futurum. Заради съгласуването на времената на норвежки то често се използва в художествена литература с минал темпорален план. На български, както вече отбелязахме, съгласуваността не е задължителна.

Vi ble enige om at Antti skulle ta med seg også min hest, Kävi.

Решихме, че трябва да вземат със себе си и коня ми, Кяви

Така например в подчинени изречения, особено след глаголи, изразяващи идеална дейност, е по-прието да се използва обикновено бъдеще време вместо бъдеще в миналото. (В примера е употребен модален глагол, който има значението на заръка, напътствие, отнасящо се за бъдещето.)

На бъдеще предварително време, което изразява резултат от предварително извършено действие, наличен в бъдещ ориентационен момент, пък отговаря presens futurum perfektum. То обаче се използва толкова рядко на норвежки, че почти не бихме могли да срещнем проблеми при предаването му.

Бъдеще предварително време в миналото е най-сложното българско глаголно време и употребата му е крайно ограничена. То е и единственото време, което има три темпорални ориентира. Първият е моментът на говорене (сега), вторият е един минал спрямо него момент, в който се очаква действието да е приключило, но преди друг минал момент, който се явява бъдещ спрямо втория.

(Напр. Ако работеше повече, сега щеше да е написал домашните си.)

Поради сложността му обаче то се употребява сравнително рядко и често се заменя с бъдеще в миналото.

В таблицата отдолу е показано кои времена в кои случаи се използват, както и с кое българско време бихме могли да предадем норвежкото.

Ориентационният момент преди момент на говорене			Ориентационният момент = Моментът на говорене			Ориентационният момент е след МГ		
Действието е преди ОМ	Действието обхваща ОМ	Действието е след ОМ	Действието е преди ОМ	Действието обхваща ОМ	Действието е след ОМ	Действието е преди ОМ	Действието обхваща ОМ	Действието е след ОМ
Preteritum perf.	Preteritum	Preteritum Futurum	Presens perfektum	Presens	Presens Futurum	Presens Futurum Perfektum	Presens Futurum	X
Мин. предварително	Мин. св, мин.несв., Сег. историческо	Бъдеще в мин.	Мин. неопределено	Сегашно	Бъдеще Сегашно	Бъдеще предварително	Бъдеще Сегашно	

Трудности, породени от синтактични особености на норвежкия

Едно от най-трудните езикови равнища за превод със сигурност е синтаксисът. Това до голяма степен се дължи на факта, че на български липсват строги правила за подредбата на частите на изречението и преводачите неусетно предават чуждия словоред и в преводния текст. Подобна грешка би могла да бъде буквалният превод на специфични синтактични конструкции, които на български звучат неестествено. Така например в норвежкия текст много често се срещат подчинени определителни изречения, въведени от подчинителния съюз *som*. В повечето случаи те са кратки, не се отделят със запетаи и не накъсват речта. На български обаче подчинените изречения биха утежнили изказа.

...fjern motordur som kom langsomt nærmere i den vindstille vinteren, fra samme retning som de evakuerte hadde forsvunnet.

Буквалният превод на това изречение би звучал така: *...отдалеченото ръмжене на мотори, което се приближаваше все повече в безветрената зима, идваше от същата посока, в която от погледа ми се бяха изгубили евакуираните.*

Този превод е възможен, но изказът се утежнява. Затова аз съм предпочела следния превод:

Отдалеченото ръмжане на мотори се приближаваше все повече в безветрената зима, идваше от същата посока, в която от погледа ми се бяха изгубили евакуираните.

...det eneste som sto igjen i de fremmede og vidåpne rommene var ovnene, det var blitt et hus med ekko og grå støvdotter som drev langs golvlistene som vettskremte rotter.

(Буквалният превод би бил: Единственото, което остана в чуждите и опразнени стаи, бяха печките. Стана къща с ехо и сиви валма прах, които се гонеха по пода като обезумели плъхове.) Но тъй като това звучи неестествено на български, аз съм предпочела следния вариант:

Единствено печките останаха в чуждите и опразнени стаи. В къщата се появи ехо, а по пода като обезумели плъхове се гонеха сиви валма прах.

На български бихме могли да избегнем подчинените определителни изречения чрез формирането на две прости изречения, свързани със запетая или посредством съчинителен съюз (като в първия пример). Друг възможен вариант е чрез въвеждане на обособена част.

Друга често срещана синтактична конструкция, която не следва да се предава дословно на български, е т.нар. *setningskløyving* (би могло да се преведе като разцепване на изречението). Нарича се така, защото при тази конструкция изречението „се разцепва” на две – частта, която искаме да подчертаем (темата), става сказуемно определение в главното изречение, а новата информация, която казваме за темата, (ремата) става подчинено определително изречение, въведено със съюза *som*. (Ако искаме да подчертаем част, която изпълнява функция на обстоятелствено пояснение, следва да въведем подчиненото изречение със съюза *at*) Нека дадем някои примери.

Ако имаме изречението: *Gutten leser boka nå.* (буквално: Момчето чете книгата сега.), бихме могли да поясним различни части на изречението. Главното изречение би изглеждало по следния начин: на първо място поставяме формалния подлог *det*, след това следва спомагателният глагол *съм*, на трето място идва частта, която искаме да подчертаем, а след нея подчиненото изречение. Посредством тази конструкция горното изречение може да се разбие по следните начини:

Det er gutten som Leser boka nå. (букв: То е момчето, което чете книгата сега.)

Det er boka som gutten Leser. (букв: То е книгата, която момчето чете.)

Der er nå gutten Leser boka. (букв: То е сега, когато момчето чете книгата.)

Ясно е, че няма как да преведем по този начин. При по дълги изречения обаче тази конструкция може да е така умело вмъкната в оригиналния текст, че преводачът неусетно да я преведе буквално.

Следват примери от книгата на Рой Якобсен, последвани от предложените от мен варианти.

...**det var brua som gikk til himmels.**

... мостът се взриви

...**det som gikk sterkest inn på meg var synet av den brennende skolen...**

...най-силно ме заплени гледката на горящото училище

...**det var her (at) jeg skulle bo**

веднага разбрах, че ще живея тук

...**det var de første russiske ordene som krigen lærte meg**

Това бяха първите думи на руски, на които войната ме научи.

На български тези конструкции не са запазени. Както казахме още в първата част на тази работа, важно при превода е да запазим търсената от автора цел, и ако не е възможно да я осъществим на същото езиково равнище, то е редно да компенсираме на друго. В случая отново бихме могли да използваме словореда на български, за да наблегнем на изведените в главното изречение части.

Друг синтактичен проблем, с който се сблъсках, докато превеждах, касае не толкова норвежкия език, колкото авторовия стил. В тази книга Рой Якобсен си служи с дълги и сложни изречения, с множество подчинени, или с редица прости изречения, навързани със съчинителни съюзи или с препинателни знаци. Особено чести бяха изреченията, свързани със запетая, образуващи накрая цял абзац-изречение. Подобни синтактични конструкции са несвойствени за норвежкия език, което означава, че това е типично авторов прием и ние сме длъжни да го предадем на български, доколкото това е възможно. Вероятно авторът е избрал този похват, за да постигне един своего рода *stream of consciousness* на главния герой, лудия Тимо, и по този начин максимално да доближи читателя до него. Където това е било възможно, съм се стремяла да запазя синтактичната цялост на изреченията и да не ги разделям.

Заклучение

Главна цел на тази магистърска теза беше да представи основните трудности, с които се сблъскват преводачите от норвежки на български език. Като основа на нашето изследване послужи обширен откъс от романа на норвежкия писател Рой Якобсен – „Дървесекачите”. Сполуката на един превод се определя от целите, които той следва да изпълни в приемащата култура. Тъй като обект на анализа ни е художествен текст, стремежът на преводача трябва да бъде максимално доближаване на целевия читател до изходната култура, като обаче взима под внимание лексикалните и граматични особености на езика-цел. Т.е. крайният резултат не бива да е отчуждаващ превод, а напротив: целта ни трябва да е по максимално разбираем начин да предадем смисъла на текста, допълнителните пластове, като, доколкото това е възможно, запазим и авторския стил.

В магистърската тези първо сме разгледали предаването на съществителните собствени имена от фински на български. Макар романът да е норвежки, действието се развива във Финландия и повечето главни персонажи са финландци. На този наглед дребен детайл, като транскрибирането на едно име, следва да се обърне специално внимание, тъй като особено от малки езици (каквито са скандинавските и угро-финските) често се срещат грешки в предаването на съществителни собствени имена. Нерядко това става под влияние на други големи езици посредници (като немски или руски), през които се превежда, или поради недостатъчно познаване на правилата за транскрибиране. С цел да се избегнат подобен тип грешки, сме обърнали внимание на предаването на имената.

Представянето на отделните граматични категории също не е самоцелно. Често преводачът не може да вземе нужната дистанция от текста, който създава, и продължава да го чете през призмата на оригинала, като се стреми да постигне максимална инвариантност на колкото се може повече езикови равнища. В резултат на това е възможно преводачът интуитивно да възприеме лексикални и граматични структури и словоред от изходния език и да ги „внесе” в целевия, където те да звучат чуждо и несвойствено. Затова е важно преводачът да познава добре родната си граматика и възможностите, която тя му предлага.

Освен доброто владение на двата езика е необходимо и добро познаване на изходната култура. При този роман например, който се основава на исторически

събития, е наложително преводачът да се осведоми добре за тях. Това улеснява и неговата работа и му позволява да си обясни случващото се в романа и по този начин да бъде възможно най-коректен по отношение на съдържанието.

В обобщение бихме могли да кажем, че преводът е многоаспектна дейност и е добре преводачът да носи съзнанието за това. А максимата, която следва да ни води по време на работата ни, е да не подценяваме потенциалния читател.

Библиография:

Faarlund, J.T. Norsk referansegrammatikk. Oslo: Universitetforlaget. 1997.

Jacobsen, R. Høggerne. Oslo: Cappelen Damm. 2005.

Генцлер, Е. Съвременни теории за превода. Велико Търново: ПИК. 1999.

Димова, А. Увод в теорията на превода. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски”. 2000.

Лилова, А. Превод и културен трансфер. София: УИ „Св. Климент Охридски”. 2007.

Пашов, П. Българска граматика. София: ИК „Хермес”. 2002.

Станков, В. Българските глаголни времена. София: ИК „Наука и изкуство”. 1969.

Якобсен, Р. Опожареният град на чудесата. Бургас: Авиана. 2018.

Дървосекачите

Рой Якобсен

„Ако някога срещнеш Сократ и Карл дванайсети и първият ти каже: *Ела, нека побъбрим малко по философски въпроси*, а пък вторият рече: *Не, ела с мен и ще свалим руския цар от престола*. , всички ние бихме последвали Карл само и единствено защото за това е нужна храброст, докато философските размисли не изискват каквото и да било.”

Суомосалми бе опожарен още на седми декември, след като бяха евакуирали всички четири хиляди жители, всички без мен. Бях роден тук, бях прекарал тук целия си живот и не можех да си представя да живея другаде, така че, когато отпреде ми от нищото изникна същество в бяла униформа и прочете от някакъв лист, че трябва да се изселя, забих петите си в снега и отказах да помръдна. Все пак навсякъде по света е така – винаги се намира някой, един-единствен човек поне, който не прави като останалите, без за това да има особена причина. И тук в Суомосалми това бях аз.

Обзе ме странно чувство, някаква смесица от ужас и гняв, докато стоях там самотен като стълб от сол¹ и наблюдавах необятното огнено море, подпалило леденостудените гори. Защото все пак това бе хубав град, моят град, единственият, в който съзирах повече от безразборно струпване на покриви и стени, а сега бяха останали само няколко къщи. Щом всичко приключи, успях да преброя не повече от двайсет.

Дори търговецът Анти, преди да се изсели, ми беше казал:

– Не можеш да останеш тук, Тимо. Руснаците могат да дойдат по всяко време и да те убият.

– Те не убиват идиоти – отвърнах аз. – Нали ги знам руснаците.

– Я не се занасяй, убиват всички, познати и непознати, това е война, Тимо.

Нямах какво друго да му кажа освен това, което вече бях казал, а именно, че никой няма с пръст да ме закачи, но ми се стори излишно, след като вече го бях казал, и затова го погледнах, както обикновено гледам, когато няма нищо за казване. Анти, за когото бях работил, откакто родителите ми починаха, и който никога не бе ме нагрубявал, дори в случаите, в които бе недоволен и от поведението, и от работата ми.

– Цепи дървата по-къси – ще ми направи забележка той.

---

¹ Препратка към библейската история за жената на Лот, превърната в стълб от сол като Божие наказание, защото не послушала волята му. Когато Бог решил да унищожи град Содом заради лошия нрав на жителите му, пратил ангели да изведат от града Лот и семейството му. Помогнал им със заръката да не се обръщат назад, щом напуснат града. Жената на Лот обаче се обърнала и на мига се превърнала в стълб от сол. Б.пр.

– Каза, че трябва да са половин метър – ще отвърна аз, ще извадя метъра и ще го перна в дланта си, един вид да го заплаша, че ще му докажа, че съм прав, ако не си вземе думите назад.

– Печката на църквата не е толкова голяма – ще продължи да нарежда той – и сега свещеникът няма да купи дървата.

Тогава ги продай на Маря.

– Кафенето ѝ не се пълни с хора вече.

– Ами ако ги счепя на още две, ще станат по двайсет и пет сантиметра и ще ги продадеш на учителя Мякинен, печките в училището са малки, нали?

– Отваряш си двойна работа – ще рече той – а ти и без това не заработваш почти нищо.

Но това беше само отклонение, защото как я караш тук на земята, си е изцяло твоя работа. Повечето хора са единодушни по тоя въпрос, та затова е странно, че е нужно да се припомня толкова често. Пък и на мен не ми трябваха пари, имах си фермичката, имах си земята и гората, можех да ловя риба и дивеч. Анти ми даваше безплатно мляко, брашно и по някоя друга консерва. А може и да го приспадаше от заработеното ми за дървата, това беше без значение, защото той определяше цената на млякото и дървата и докато това е така, те щяха да са евтини, понеже не само че не беше алчен, ами и му беше жал за мен – на повечето в околията им беше жал за мен, в случай че не се възмуцаваха от външния ми вид или не ме взимаха на подбив по някаква друга причина. Ала на мен ми беше все тая, тъй като често се случваше същите хора, дето ме съжالياват, в следващия момент да ми се подиграват, все едно са се изморили от състраданието си. Днес ще ме нарекат идиот, а утре ще ми подхвърлят мляко или месо. Рядко случвам да имам и от двете наведнъж – аз съм от хората, които получават нещата на порции, та затова е трябвало да се науча да кътам и малкото, което имам, дори това, което за другите не струва и пукната пара.

Сега помагах на Анти и двамата му малки синове да си съберат багажа. Искаха да вземат безброй неща.

– Няма ли да се върнеш? – попитах го, докато изнасяхме навън чекръка и масивната шевна машина, която не беше използвал, откакто жена му, Ана, се спомина.

– Ще се върна – отговори той. – Но ще изгорят къщата, а това не искам да го гледам. Побързай.

– Наново ли ще я строиш, като се върнеш?

– Да. И ще е точно тук. Домът ми не мръдва другаде.

– Ще го пазя.

На този ден Анти не се усмихна нито веднъж. Каза, че бил най-тъжният в целия му четиридесет и пет годишен живот, като изключим може би деня, в който Ана почина, а това стана точно преди година.

Натоварихме голямата шейна и двете малки с мебели, юргани, дрехи, прибори, както и с вещите на Ана. Прибрахме консервите и пакетиранията храна от дюкяна, останалото хвърлихме. Единствено печките останаха в чуждите и опразнени стаи. В къщата се появи ехо, а по пода като обезумели плъхове се гонеха сиви валма прах.

– Може ли да живея тук? – попитах и посочих с глава задната стаичка, където бяха част от вещите ми. Даже и легло си имах.

– Ще *изгорят* къщата! – извика Анти. – Няма ли да си го проумееш?

– Ако живея тук, може би ще успея да я спася – отвърнах аз. – Така няма да се налага да я строиш наново, като се върнеш.

Като че ли Анти едновременно ме съжаляваше и презираше. Но после сложи ръка на рамото ми и с прискърбие погледна настрани. Така правеше – отместваше поглед в случаите, в които дори само видът ми му бе достатъчен, за да се прекърши крехкото ни приятелство.

– Ще те застрелят – рече той. – Заповедта ще дойде от самия Манерхайм¹.

– Това си е моя работа – отвърнах аз.

И с това приключихме по този въпрос. И двамата бяхме постигнали своето – така правехме обикновено, без това да носи някакво удоволствие на който и да е от двама ни.

Решихме, че трябва да вземат със себе си и коня ми, Кяви. Пръхтейки, Анти намести масивното си тяло в предната шейна и пое юздите и на задния кон, впрегнат в шейната на по-големия му син, Хари, който пък на свой ред държеше юздите на коня, дърпащ последната шейна, в която седеше Юси, а зад тях в тръс пристъпваше Кяви, свободен като птица. Всички заедно приличаха на влакче, на локомотив с две малки вагончета. Релсите на шейните скрибуцаха по скърцащия сняг към моста за Хулкониemi, никой от тях не се обърна назад, поне доколкото можеш да видиш, а аз стоях на стълбите и им махах, дорде се изгубиха сред стотиците други шейни, коли, добитък, та дори и

---

¹ Манерхайм – главнокомандващ на финландската армия по време на Зимната война (1939-40), президент на Финландия (1944-46) и единствен носител на званието „маршал на Финландия“. Б.пр.

трактори. Всичко, що можеше да пълзи и върви, напусна Суомосалми през този най-тъжен ден от живота на Анти, седми декември 1939.

Никога в някой град не е било толкова тихо. Никъде не бяха запалени светлини, не отекваха стъпки в сухия като пясък сняг, не се чуваха гласове, мучене на добитък или кучешки лай, нямаше коне или крави да тропат и пръхтят в оборите; не долавях звуците на града, но най-осезаема беше липсата на пушека в комините. Това, което беше град с четири хиляди жители и също толкова животни, ако не и повече, за няколко часа се превърна в сбирщина от празни дървени черупки, притаили дъх в леденостудената зима, вилняла и властвала в тукашните гори много преди животните и хората да си помислят да бъдат създадени.

Излязох от дюкяна и започнах да обикалям сред внезапно появилата се самота, все едно исках да я вкуся и докосна. Но скоро установих, че много от вратите не бяха заключени, даже зееха широко, а някои от обитателите сами бяха натрупали купчини слама и дърва – бяха улеснили войниците да им подпалят къщите. Разпознах много от дървата по начина, по който бяха насечени и нацепени. Бяха мои. Може да се каже, че си имам запазена марка, когато става въпрос за дърва.

Други хора бяха внесли дървата вътре, бяха ги пръснали по пода, заедно със слама и вестници, или пък ги бяха струпали по стълбите и шкафовете. Виждаше се, че не всички са взели такава част от покъщината си като Анти. В една къща липсваха само мебелите от спалнята, в друга, изглежда, кухнята се бе оказала най-необходима, в трета сякаш бяха тършували крадци, бе се разразила някаква страхотна суматоха, цареше такъв безпорядък, сякаш бяха минали хуни, като че ли хората доброволно бяха унищожили имуществото си.

Но в къщата на стария Лукас и жена му, която всички наричахме леля Роса, наглед не липсваше нищо, дори напротив – във всички стаи миришеше така, сякаш току-що бе почистено, леглата бяха прилежно оправени и бе толкова подредено, като че ли се бяха подготвяли за Коледа. По стените все още висяха снимките на тримата им синове и семейството на старата двойка в Ратевара, градчето близо до границата, в което руснаците бяха нахлули преди по малко от седмица. Същите войски сега бяха на път към Суомосалми.

Често носех дърва на Лукас и Роса, старецът дори ме беше снимал до Кяви и каруцата с дървата, на която се бях възкачил като вожд. Обикновено по стените на хорските къщи са окачени само собствените им роднини, така че мен най-вероятно ме

съхраняваха неznайно къде из чекмеджетата. Не пипах нищо, само обикалях и разглеждах този причудлив ред – вещите на бита наред със спомените им. Всичко това бе също толкова мъртво, колкото е мъртъв и снегът.

Но от тази гледка само ми се прииска да спася и тяхната къща, освен къщата на Анти, затова взех една вила и се захванах да преместя купа сено, който Лукас бе оставил пред вратата. Вкарах го в обора и го прибрах до животинската тор. Вътре намерих и половин заклано прасе. Навярно старците бяха забравили да го вземат, а навярно нарочно го бяха оставили да изгори с всичко останало в обора.

Без много да му мисля – чисто и просто нямаше какво друго да направя – се заех да разфасовам вкочанясалото прасе, увих парчетата месо в брезент, окачих ги на един смърч, на няколко крачки навътре в гората, където заради студа нямаше как да се развалят в продължение на седмици, та дори месеци, стига да не ги надушат животните. И тъкмо докато се чудех дали да не заложа капан за белки, за пръв път чух войната. Отдалеченото ръмжане на мотори се приближаваше все повече в безветрената зима, идваше от същата посока, в която от погледа ми се бяха изгубили евакуираните. Сетне се чуха изстрели, все още бяха надалече, на изток. Оттам кънтеше и тътен на оръдия.

Щом по моста се затърколиха първите военни коли, тръгнах обратно по тъмните улици, докато не стигнах до дюкяна на Анти. Един джип спря точно насреща ми, останалите продължиха навътре в града. Возеха облечени в бяло войници, които наизскачаха от колите и нахълтаха в беззащитните къщи, пълни със слама, цепеници и канчета с парафин.

Мъж на трийсетина години слезе от джипа и ме измери с поглед, от който ясно личеше, че не може да повярва на собствените си очи – жив човек в град, който предстои да бъде изравнен със земята.

– Какво правиш тук? – попита ме той.

– Живея тук – отвърнах.

– Градът трябва да се евакуира – рече той. – Руснаците ще са тук след... може би още утре.

– Това не е моя работа.

Видът му продължаваше да издава, че насреща му е застанало нещо, на което той не можеше докрай да повярва. Шофьорът скочи от колата и го заговори тихо, но поне слухът ми винаги си е бил вред; после първият мъж, видимо офицер, се върна при мен и попита да не би да съм градският идиот. Каза го без каквато и да било наченка на

противните усмивки, с които бях свикнал, все едно задаваше най-обикновен въпрос, например на колко съм години, и затова му отговорих съвсем просто, че това съм аз и че ще остана тук, пък ако ще и да ме заплашва, че ще ме гръмне. Никога нямаше да напусна Суомосалми, все пак на света има по-важни неща от окаения човешки живот.

Макар и да не му се искаше, при тези думи се усмихна.

– Имаш ли оръжие? – попита ме той след малко и задъвка ледените висулки, които висяха и се кандилкаха от сплъстените му мустаци.

Влязох в задната стаичка в дюкянчето на Анти, там, където бях скътал инструментите и храницата си, и се върнах обратно с пушката.

– Винтовка на Мосин – отрони замислено той и поглади старото съкровище с голи ръце, сякаш беше впечатлен колко добре е поддържано. – Армейско оръжие?

– Да. Беше на баща ми.

– А муниции имаш ли?

Дадох му и боеприпасите си. Заедно с винтовката ги остави в колата, отново се извърна към мен и сякаш продължаваше да премисля нещо, което толкова го терзае, че не можеше да се опомни.

От прозорците на околните къщи бяха започнали да излизат пламъци. Викащи мъже безспирно притичваха от колите до сградите и обратно. Щом чух да се взривяват първите стъкла, видях, че съседните две къщи бяха целите опожарени, беше като двойна експлозия. Трябваше да се отдалечим гърбом на силната топлинна вълна, офицерът даде знак на шофьора да премести колата на сигурно, и бавно го последва. Самият аз останах на място, а топлината изгаряше гърба ми като прежурящо слънце.

Само след няколко крачки офицерът се спря и се върна назад. Затегли ме надолу към моста, извади една кесия с тютюн и ме попита дали искам цигара.

Отговорих, че не искам.

– Онова там също трябва да го изгорим – каза той и посочи с глава магазина на Анти, докато цигареният дим излизаше от потрепващите му ноздри подобно на две бели змии.

– Мога аз да го направя – предложих му. Лицето му отново застина в онова замислено изражение. Не отговори. – Не се страхувам – добавих аз – от нищо не се страхувам.

Топлината беше станала толкова силна, че не можеше повече да останем на улицата. И преди бях виждал пожар, макар от разстояние и то на една-единствена къща.

Това, което не можех да си обясня сега обаче, не беше непоносимата топлина, а звуците. Първата експлозия се сля с втората и заедно отекнаха като мощно изригване на вулкан, отнякъде задуха ужасяващ вятър, а изневиделица се изви буря в безветрения ад.

– Война без пожари е като наденички без горчица – извика офицерът в ухото ми.
– Ела.

Той затича надолу към моста. Нямах какво друго да сторя, освен да хукна подире му, настигнах го и за кратко бягахме рамо до рамо. Не ми беше трудно да поддържам темпото му, макар че не можех да преценя дали не се опитваше да ми избяга. Всъщност той хич не си даваше зор и все пак, изглежда, го дразнеше, че ми беше така лесно да го следвам плътно чак до моста, където колите се трупаха в очакване на нови заповеди. Суомосалми е разположен на нос на дългото мили езеро Киантаяври, извиващо се около града като змия с назъбените си брегове. В този момент забелязах, че къщите на насрещния нос също горяха, но бяха значително по-малко, затова предположих, че полкът ще успее да мине невредим покрай тях, освен ако не възнамерява да мине по леда от южната страна на езерото, нещо, което аз бих направил, ако бях главнокомандващ на тези войски и имах намерение да завладее повторно град, който за начало по тактически причини вече съм опожарил.

Но не им споделих тази своя мисъл, и сега офицерът се взираше в мен с изморените си зимни очи. Но сетне придоби раздражения вид, нужен, за да вземе решение.

– Не мога да ти позволя да задържиш пушката – каза той. – Нищо хубаво няма да излезе от това...за теб.

Кимнах.

– Но се грижи добре за нея – рекох му аз.

Смотолеви едно кисело *да*. За миг изглеждаше така, сякаш не беше на себе си, но после тънката усмивка отново се появи на лицето му. Едва след като извика на войниците няколко заповеди и колите се затърколиха по моста, осъзнах, че за сетен път премисля дали да не ме вземе със себе си със сила, ако изобщо му се занимаваше с мен.

– Не си спал отдавна – изпуснах се аз.

Смаяно вдигна поглед.

– Поне от една седмица насам, нали?

Отстъпих няколко крачки назад.

– И все пак няма да ме вземете със себе си насила – извиках аз. – Просто ще скоча в пламъците и готово.

Сякаш най-накрая разбра, че съм напълно сериозен. В този момент и неговата кола се зададе, размени си няколко думи с шофьора и се обърна към мен. Държеше бял анорак. Промърмори, че щял да ме пази от студа. Ако ли не, то поне да не ме открият, в случай че все пак ми хрумне да си плюя на петите. Но не посегнах да го взема.

– Руснаците бели ли са или черни? – попитах.

Той избухна в смях, хвърли анорака обратно в колата и извика:

– Черни! Черни като дявола!

После смотолех едно успех, толкова тихо, че даже не успях да го чуя, може и да е избълвал насреща ми цял куп ругатни. Все пак реших, че ми е пожелал успех, след което влезе в колата и тя потегли след останалите по моста към Хулкониеми, на запад, далече от приближаващите се руснаци.

Щях да срещна този офицер отново, казваше се Оли и по това време имаше чин лейтенант, какъвто бе имал и баща ми. В края на войната той все още щеше да бъде лейтенант, за разлика от баща ми, успял да се издигне до капитан през войната, в която *той* бе взел участие.

2

Затичах се назад към града и видях, че къщата на Анти не бе опожарена, поне не гореше така, както можеше да се очаква. Единствено в кухнята димеше. Пушекът се пластеше покрай прозорците на дневната и спалните подобно на гъсто кисело мляко. Но пламъците от съседните къщи не ми позволяваха да се приближа откъм предния вход, затова заобиколих отзад. Канех се да изритам задната врата, откъдето влизах единствено когато Анти не желаше да ме вижда, но в последния момент се досетих, че щеше да стане течение, и вместо това се заех да уплътнявам пролуките и прозорците със сняг.

В този момент внезапният звук от поредната експлозия пронизително се връза в тътена наоколо – мостът се взриви – и в невероятното присвяткане откъм Хулкониеми успях да видя как ледът литва във въздуха, а езерото заприличва на придошла река през пролетта. Зад всичко това, в размитата сянка на гората, различих множество едва доловими движения на вода. Заедно те образуваха сива река, която бавно течеше през

леда към пристанището на Хаукиперя, по пътя, през който самият аз бих прекарал войниците си, ако бях на мястото на Оли или на някой от началниците му. Не мога да определя дали се успокоих при тази гледка. Човек не мисли трезво в подобни моменти, всъщност изобщо не мислех, просто вършех това, което трябва – запълвах пролуките и дупките със сняг и гледах как последната връзка със земята на запад се изстрелва във въздуха.

Пушекът в къщата на Анти наподобяваше плътна завеса зад заскрежените прозорци, но за щастие все още бе сив, не жълт, нито червен – и ми стана ясно, че ще оцелеят – и къщата, и бакалията му.

Заобиколих магазина и влязох в склада, измъкнах инструментите си и торбата с храна и се приютих на сигурно в гората над града – часове наред гледах как всичко, съградено от жителите на Суомосалми, сега потъва в черен дим, подпалено от същите тези жители или от техните предводители. Странно, но най-силно ме заплени гледката на горящото училище. Толкова пъти бях мечтал да го запаля по времето, когато самият аз учех там, а то не ми носеше никаква радост. Но ето на – детството хвъркна към небето, спомените и приятелите, добри и лоши. Като че ли най-лесно от всичко гореше малката църквичка, на каквото и да се дължеше това. Едва сега установих, че навярно е най-красивата сграда в целия град. Там бях покръстен, там бях приел и първо причастие и поради това вярвах, че пак там ще бъда погребан, също като родителите ми. Първоначално морето от пламъци наподобяваше безмерна и раздрана звезда, която протягаше буйните си пипала през града, подобно на съскаща змия, сетне заприлича на торба, пълна с буреносни облаци, поклащаща се в бясната безветрена стихия, гонеща зенита си, настъпил изведнъж и угаснал веднага след това в главоломно свлачище; така се срутва планина, помислих си аз, в подобно свлачище.

Наложих се да прекарам по-голямата част от нощта в гората. Снегът се топеше по дърветата, водните капки се стичаха по хапещия скреж и се превръщаха в градушка и бели камъчета. Улучвах черната като въглен земя с такъв звук, сякаш наблизо жигосвах добитък. От основите на сградите, до една сравнени със земята, се вдигаше пушек, а тя, покрита със сажди и глина, приличаше на гангрена, на гнойни язви, вкаменени от студа, който превръщаше безкъщните улици и пътища в сив и пустеещ бетон. Странното бе, че щом се съмна, доколкото може да съмне след нощ като тази, настроението бе изненадващо естествено. Всичко бе притихнало, а къщите все още си стояха там и трепереха като беззащитни деца. Един опожарен град *трябва* да изглежда

така, като изгнил кратер в бяла кожа, това се очаква от него, ужасяващо е и е неразбираемо, и все пак точно така трябва да бъде.

Скоро забелязах, че все още се издигаха дващестина сгради, цели-целенички, изцяло или отчасти опожарени. Сред тях бе не само бакалията на Анти, но и къщата на Лукас и леля Роса, която за по-сигурно бях заключил. Единствено коридорът и част от навеса бяха изгорели, тъй че щом влязох през зелената кухненска врата и видях, че фотографиите на синовете им и роднините от Ратевара все още висят по стените, веднага разбрах, че ще живея *тук*, а не в опустелия и изгорял магазин на Анти. Тук при Роса и Лукас си имах всичко – столове, маса и легла, чинии и прибори, единствено храна няха, но пък прасето на дървото си беше мое, както и малкото, което успях да скътам, докато товарехме шейните.

В зимника открих буркан с мас, ведро със замръзнало мляко и чувал кристална сол. Оборът бе изгорял, но не до основи. Заех се да сека опожарените останки, някога били стени, и до настъпването на вечерта бях насякъл толкова дърва, че щяха да ми стигнат най-малко за три-четири седмици.

Върнах се в гората, взех прасето, осолих половината от месото и закачих другата половина в леденостудената изба. После си сготвих, все едно живеях там, нахраних се и се замислих, че ако в този момент имах кафе, почти нямаше да има от какво да се оплача. С тази мисъл заспах – с главата сред трохите на масата. Сънувах, че стоя пред заключена врата, на която не намирах името си. Не можех да вляза, без да го намеря, но къде беше то? Разтърках очи, докато картината не се разми, и след като продължавах да не го откривам и отчаянието ме обзе напълно, се събудих също толкова изморен като преди.

В едно стенно огледало над мивката видях, че очите ми са червени като смачкани боровинки. Пълнеха се с пушек и вода, веждите и косата ми бяха опожарени, страните ми горяха, а кожата на носа ми бе тънка като крилете на муха. Не ми оставаше друго, освен да се облека, да изляза и да огледам града отблизо. Вече няха път навън. Често са ме питали дали не съм се разкайвал, че съм останал там, дори и в този момент, но отговорът винаги е бил не и това няма да се промени.

Беше наваляло малко сняг през тези незнайно колко часа, в които съм спал. Не помня някога да е царяла такава тишина. Не се чуваха даже изстрели в горите. Просто една мъртвешка зима бе обгърнала небето и земята.

Сред димящите руини не намерих нищо особено, единствено подгонени от вятъра сажди и малко сини метални отломки, които метях с железен прът и събирах,

след като се бяха охладили в снега. Отново не се замислях защо. Просто си е така –като видиш безпорядък, и се хващаш да подреждаш особено ако е нещо, което обичаш, а аз винаги съм имал слабост към инструменти и сечива. Открих лопати, вили без дръжки, шила, триони, вериги, хамути и инструменти без дръжки, ампутирани крайници, които през по-голямата част от деня събирах и трупах на куп пред къщата на Лукас и Роса. В началото бе просто механично движение, което постепенно заприлича на игра. Мислех си, че всичко това сигурно може да се поправи, да се изковат нови дръжки за всички тези инструменти, които нявга са били толкова ценни и необходими, за да стане градът това, което беше: отвертки, глави на чукове, маткапи, длета, коли, подкови, рамки на детски колички, водни помпи, газени лампи и велосипедни колела... Повечето от предметите едвам можеха да се познаят, вътрешностите на часовник, овъглени части от подкови, кучешка каишка, нещо, което някога навярно е било тоалетка, брави и шепа писци – тях ги намерих сред останките на училището; стойка на глобус, изкривени скелети в купчина с щори и кабели, приличащи на вкаменени насекоми.

В мазето под коптора, който се беше спасил от пламъците, но пък стените и тавана му се бяха срутили при взривяването на моста, открих и почти наполовина пълна двукилограмова кутия с кафе, а зад пушешката врата на съседското мазе се криеха чувал с изпечено до кафяво брашно и кошница с черни, твърдо сварени яйца; в една изба намерих четири бурканчета сладко от ревен, сварено повторно, както и каничка топла водка, пет издути консерви без етикети и няколко килограма опрашен овес.

Обнадежден от находката си, тръгнах да обикалям къщите, които не бяха изгорели, но в тях бе също толкова злокобно, колкото бяха и улиците преди пожара. Стараех се да не докосвам нищо, само гледах и във всяка къща с разочарование установявах, че килерът е празен.

Но сетне открих две неща: първо, не всяка живина беше изоставила града, котките бяха останали, някои от тях видях със собствените си очи, на други видях само следите, ставаха все повече, стрелкаха се надлъж и на шир в снега, застилащ всичко черно като сияйно бяло брашно.

И тогава се натъкнах на едно писмо на кухненската маса в къщата зад училището. Къщата беше на стара жена, която наричахме Пабшо, макар че беше също толкова финландка като всички нас, но пък, откак я помнехме, бе побеляла и прегърбена като върба. Също като Лукас и Роса бе оставила дома си чист и подреден. И понеже всичко това ми заприлича на мистификация, отворих писмото и зачетох.

Старицата имаше мъчен почерк, добре, че съм вещ в четенето, първо беше начертала на листа редове с крива линия, а после с тъп молив бе написала войниците просто да изгорят всичко до основи и да не му мислят, тя е измила и почистила единствено за да остави на Финландия подобаващ дар.

Но къщата си стоеше недокосната.

В този момент забелязах, че писмото бе залепено повторно, че преди това е било отворяно от мръсни и нетърпеливи пръсти и вероятно вече е било четено преди мен; на пода в иначе подредената кухня имаше струпана купчина от слама и цепеници, чергата миришеше на парафин, а в ъгъла до мивката се търкаляше захвърлена каничка. Огледах се за кибритени клечки или други следи от неуспешни опити мястото да бъде опожарено, но не намерих нищо.

Останах така известно време и прочетох писмото още веднъж или по-скоро го гледах – човек може да се вторачва в букви, без всъщност да ги чете, докато мислите му се занимават с нещо, което не може докрай да разбере. Тогава осъзнах, че войникът, който е трябвало да опожари къщата, е прочел писмото и после не е могъл да изпълни заповедта да изгори този последен дар за Финландия.

Зачудих се дали това означава, че ще загубим войната и ще се заличим като народ. Но после проумях, че страна с такива майки и с такива войници *не може* да загуби, без значение какво става, това са народите, които оцеляват, когато другите не успяват. Затова и неописуемо много се зарадвах, щом открих, че и четири от останалите къщи са толкова чисти и подредени, като че ли във всяко от изоставените помещения грееше по едно слънце. В къщата до тази на Лукас намерих стенен часовник, който реших да заема или да спася, не е ясно, при всички положения го взех, стенен часовник, запазил всичките си зъбни колела, циферблат, чаркове и стрелки, както и звука, наподобяващ ударите на сърцето на онова същество, което навярно е последният приятел на човека.

Върнах се в кухнята на Роса, запалих голямата печка, забих с чук един син пирон и закачих часовника между членовете на семейството от Ратевара, сетне се захванах да опека хляб и кафените зърна. Отдавна не се бях хранил толкова бавно и вгълбено, за десерт хапнах студено сладко от ревен с малко мляко. Щом приключих, вечерта бе настъпила.

В къщата имаше и лампи с парафин, и свещи, но предпочетох да изчакам мракът по свой собствен начин да погълне този най-необикновен ден в живота ми, този ден,

който заради тишината, котешките следи и току-що изчистените къщи бе изменил и обърнал с главата надолу вътрешния ми механизъм, мислещ вместо мен, или по-скоро който ме беше върнал до онова, което си бях, преди всичко това да се случи. В подобни моменти е трудно да се каже дали човек се е променил, или просто се опознава.

Като се смрачи напълно, излязох навън и се ослушах, но нищичко не чух. Нито звук. Помислих си, че е странно, но че би било още по-странно, ако бях чул нещо; войната, обградила ме от всички посоки, все пак още не беше дошла, подобно на утрешния ден, който не съществува, преди да настъпи.

Отново влязох вътре, заключих вратата, качих се по стълбите и си легнах в стаята на най-малкия син на Лукас и Роса, Марку, който се сражаваше на Карелския провлак. Там не цареше само вкаменяване на всичко живо, а наистина се водеше война и войниците, и руски, и фински, измираха като мухи. С ръцете си усещах, че кожата на лицето ми вече не бе жива, а груба, песъчлива и безчувствена, каквато се полага да бъде, когато човек е преживял нещо ужасяващо, но е успял да свикне с него.

3

Мислите никога не са толкова хвърковати, както, когато бавно се разбудям в легло, от което не трябва да ставам. В такива случаи си мисля за море от дървета, за дънери, в каквито хората трябва да се превърнат – или пък в стихийна буря – за да оцелеят. Всички те сочат в една и съща посока, като по команда, като войници или греди на ограда. Мисля си за вятъра, гласа на гората заедно с пукането на скрежа и песента на птиците, жуженето на насекомите и тропането на дъжда. Снегът си мълчи, затова пък чувам звука от вериги в мига, в който застава пред масивната врата, на която не пише името ми. Чувам лумтящи жезла и ръмжене на мотор, тичащи ботуши и викове, докато къщата и леглото се клатят и тресат като чаша кафе в празна и непокорна каруца.

Все пак не бързам, не че мисля за това, просто се сещам, че не бързам да стана и да се изтръгна от съня, да се облека за поредния ден и да сляза бавно по стълбите в кухнята, където непознат мъж рязко се обръща към мен, щом ме чува, и насочва пушка към гърдите ми, а паниката се изписва на мръсната му и немита мутра; в следващия момент се развиква.

Осъзнавам, че вика някакви команди. И че са насочени към мен, но са на език, от който владее едва няколко думи, затова вдигам ръце и се опитвам да се усмихна помирително, докато бавно пристъпвам гърбом към улицата. За малко не се спъвам в купчината железа, които сега са затрупани със сняг; виждам, че разрушеният град отново е пълен с хора – рояци мъже – пеша, на коли и коне, чужди, тъмни образи и машините им, които нарушават тишината и отново изпълват всичко с миризми и звуци, които никога не са принадлежали тук, хиляди чужди образи, до един носещи нещо нередно и странно в себе си, сякаш идват от вдън земя и дневната светлина не им понася.

Врълхлитат насреща ми от всички посоки и зяпат втренчено с невиждащи очи. И тъй като никой, изглежда, скоро няма да разпoredи нещо, а всички само размахват пушки и се надвикват, ще кажеш, че хем спорят помежду си, хем са бесни, аз продължавам да вървя спокойно пред насочената към мен цев, все така с ръцете над главата, извървявам един своего рода ход на срама, обстрелван от остри погледи, сини устни и неразбираеми викове, а срещу ми на площада, пред изгорялото училище се събират танкове. Там бивам посрещнат от мъж, офицер, както разбирам в последствие.

Застанал е с две вдигнати длани, все едно отправя индиански поздрав, но разбирам, че иска да ме спре, и затова спирам на почтително разстояние, чувам го да се провиква през рамо на някакъв светлокос мъж, който в същия момент се показва от голямата шатра, единственият без шлем на главата, вместо това има кожена шапка с вдигнати ушанки, прилича на финландец и се обръща към мен на родния ми език. На развален фински ми отправя сух поздрав. Въпреки това му отвърщам.

Цари тишина, после започва да ми превежда думите на офицера, или по-скоро лая му. Преводачът говори по-приятелски и по-приглушено от началника си и в мен се поражда неясното чувство, че го познавам, преводача, възможно е това чувство да се дължи на езика – с напредването на разпита говори все по-гладко, без самият разпит да довежда до нещо. Просто повтарям и потретвам, че единствено аз съм останал в града и че съм отказал да се евакуирам, защото живея тук и никога няма да тръгна на някъде, каквото ще да става. В мига, в който изричам тия думи – а те са същите като това, което казах на Анти и Оли – усещам, че сега те звучат още по-истинни и действителни, почти премислени, каквито естествено не са. Пълни измишльотини са, всички го знаят, но не мога да го кажа по друг начин, защото всичко, което казвам, е истина.

Но офицерът се ядосва все повече на отговорите ми, които не се променят, а преводачът само ме пита защо, ..., докато накрая казвам:

– Аз съм дървесекачът тук, аз снабдявам домакинствата със дърва и пазя топло на хората.

Едва тогава утихват. Обърканият офицер придобива такова изражение на изпитото си лице, което дава признаци за контрол – или желание за помирение?, после изневиделица избухва в неистов смях, на който войниците един след друг колебливо започват да пригласят, докато в следващия момент близо сто непознати мъже стоят в черния като нощ сняг и се смеят така, сякаш това е най-забавното нещо, което са чували.

Все пак е по-добре да се смеят, отколкото да са насочили насреща ми заредени оръжия, и тъй като вече са ги свалили, и аз се осмелявам да сваля ръце. Но оставам на място, с което показвам, че съм осъзнал, че не аз, а офицерът решава дали да се мърдам или не, а това му подейства още по-успокоително.

Приближава се и ме наблюдава тъй, сякаш все пак може би съм този, за когото се представям, а в това време аз притеснено поглеждам назад. Офицерът е мъж на около четирийсет, широкоплещест и висок, с изразено дълъг нос и тънки зловни устни, които постоянно е захапал, а очите му издават същата липса на сън и умора, както при Оли. Разкривеното му и кльощаво лице е покрито с остатъци от брада, растяща на пръснати снопчета по изненадващо бялата му кожа.

– Студено ли ти е? – питам аз с вярата, че най-накрая съм открил на какво се дължат тези несигурни и разпуснати движения, всички до едно издаващи изтощение, на прага на разрухата.

– Това въпрос ли е? – пита преводачът и гледа настрана.

– Да – отвръщам аз. – Изглежда така, сякаш му е студено и то от дълго време насам.

Този въпрос може да се разгълкува, все едно говоря за дървата си, които тъкмо бях споменал, все едно говоря за топлина и студ, а не за войната. И доколкото бих могъл да преценя, преводачът решава да преведе нещо в този дух. Тогава обаче помежду им се случва нещо, което не успявам да разбера. Изведнъж офицерът насочва яда си от мен към преводача, който започва да се защитава.

– Това, което казах, ли преведе? – намесвам се аз.

– Затваряй си плювалника – излайва той през рамо, отбранява се срещу още няколко нападки, след което отново се обръща към мен.

– Не ми вярва, че си попитал дали му е студено.

– Ами повтори му и кажи, че искам да му покажа нещо.

Преводачът се замисля, казва вяло няколко думи на руски и се вторачва във върховете на ботушите си. Офицерът отмества поглед от него върху мен и промърмя нещо с ъгълчето на устата си. Преводачът кимва делово и отново се обръща към мен.

– Наистина ли си финландец?

– Разбира се.

– Документи?

– Вкъщи са, на две мили северно от града, в Лонканиеми.

Превежда и в отговор получава леко кимване и няколко изсъскани думи.

– Какво искаш да ни покажеш?

Посочвам към къщата на Лукас и Роса и правя движение с ръката, което идва да рече, че съм послушен поданик, който приветства господарите си да влязат. Офицерът премисля бързо и дава знак, че ще ме последва, но на известно разстояние. И така тръгваме един зад друг към къщата. Напразно задържам вратата, защото офицерът отказва да влезе, преди войниците му да са претърсили сградата, от мазето до тавана, за да проверят за гранати и мини, доколкото разбирам. И докато трае това, му показвам купчината дърва, която съм натрупал, остатъците от стените на обора на Лукас. Той просто кимва хладно, започва да рита струпаните жезла и с помощта на преводача пита какво е това. Обяснявам му: инструменти и различни съоръжения, които възнамерявам да ремонтирам някой ден, намерение, което изглежда затвърждава зараждащата му се представа за мен.

Офицерът получава ясен сигнал от войниците си, вдига рамене и заедно с преводача и двама редови влизаме в кухнята, той сяда на масата на Лукас и Роса, докато аз се захващам да сваря кафе и да нарежа хляб, а войниците стоят на стража, по един на всяка врата.

Офицерът казва нещо, но преводачът нито отвърща, нито превежда. Офицерът отново казва нещо, струва ми се, същите думи.

– Какво казва? – питам.

– Помоли ме да не превеждам.

– Но беше за мен?

Преводачът продумва нещо на офицера, с което сякаш го откъсва от мислите му, той отговаря кратко, но не с неохота.

– Казва, че градът е опожарен – изрича преводачът с интонацията на въпрос.

– За да не заварите нищичко тук – отвърщам аз. – Нито храна, нито къщи.

– Наясно е с това, но му се струва, че може би е капан.

Представям си сенките, които по време на пожара подобно на сива река се стичаха по леда на Киантаярви.

– Защо сте се хванали в такъв случай?

Преводачът отново придобива такова изражение, като че ли не вярва на ушите си, след което наддава вой, вие с пълно гърло, но го е страх да насочи яда си към нещо определено. В този момент войникът на стража на входната врата губи съзнание, освестя се едва когато пада на земята, и застава обратно на пост, мърморейки нещо, навярно някакво извинение. От подутите им лица разбирам, че от внезапната топлина им прилява, и затова подавам на войника филийка хляб. Той хвърля бърз поглед към офицера, който гледа в друга посока, поема хляба и хищно го излапва като прегладняло куче. Подавам филийка и на приятеля му, той я поглъща по същия начин, в това време офицерът раздражено маха с ръка, преводачът отново поглежда право към мен, сега изглежда, че внимателно подбира думите си.

– Какво *смяташ* ти? – пита той, отново за капана, който според тях финландците са им заложили. Разбирам, че въпросът е опасен, но би могъл и да се окаже спасението ми, ако с отговора си убедя офицера, че не само съм глупав, но и точно толкова безобиден, колкото се надява той.

– Не зная – отвърщам, наливам им кафе в чашите на Роса и бутвам най-хубавата от тях към офицера, който веднага я хваща и я държи в задушаваща хватка между мръсните си ръкавици без пръсти.

– Но какво *смяташ*? – излайва повторно преводачът. Без да губя самообладание, наливам и на редовите кафе, което те шумно започват да сърбат за видимо раздражение на офицера. Спокойно отвърщам към преводача:

– Ще преведеш ли нещо, което няма да му хареса?

– Какво?

Повтарям въпроса си.

– Естествено!

– В такъв случай искам да му кажеш, че според мен не говориш фински добре особено когато си ядосан.

Поглеждам надолу, но усещам как преводачът се изчервява и се изкушава да плисне кафето си в лицето ми. Вместо това издекламира няколко изречения на руски, а офицерът го заглежда с почуда и отново избухва в грубия си смях.

– Не разбирам всичко, което казваш – добавям бързо аз. – Прощавай.

Преводачът превежда и това, ако съдим по реакцията на офицера, понеже той издекламира няколко дълги изречения, а лицето му все повече се успокоява, като че ли цяла поредица от плахи предположения най-сетне са на път да се окажат неоснователни. След това преводачът най-сетне ме включва в разговора – и той се е успокоил, но в погледа му има нещо още по-заплашително и подозрително и това не ми харесва.

– Нямаме вагон за пленници – оповестява равнодушно той. – Но може да те вземем при провизията, там им трябват дървосекачи.

Кимвам. Той продължава:

– И сигурно няма нужда да казвам, че ще те застреляме, ако усетим и най-малкото подозрение...

Гледам го въпросително.

– Би ли повторил?

Повтаря, по-скоро раздражено, отколкото подозрително.

– Устройва ме – казвам, щом най-накрая разбирам къде ме праща. – Обичам да сека дърва.

Гледаме се продължително, докато помежду ни не настъпва нещо, което, надявам се, е форма на примирие, поне, изглежда, се е съгласил, че съм безобиден.

Питам ги дали им е интересно да разберат на кого е била къщата, в която са в момента, преди да премине в ръцете на Финландия и войната.

– Не – отсича преводачът.

Повтарям въпроса си.

– Не – повтаря той. – Но с радост бихме узнали защо не е изгорена, ако не възразяваш.

– Защото я пазих – отговарям, отивам до стената зад единия от войниците, свалям оттам една снимка на Лукас и Роса и я поставям на масата пред офицера, посочвам двамата старци и казвам имената им. Той ги поглежда разсеяно.

– Дошли са от Ратевара преди трийсет години – подхващам аз. – Лукас се установи тук като обуцар и занаятчия, сам е построил тази къща, имат трима синове и всичките са на фронта...

Преводачът обаче не превежда, изглежда уморен, а и офицерът не дава вид да се интересува, просто зяпа снимката, сякаш му напомня за нещо – всичко ни навява някакви спомени – изведнъж вдига поглед и се втренчва право в мен. Поглеждам назад.

Вдига чашата си, все едно иска още кафе. Пълня я и го питам дали няма да яде филиите. Не отвръща. Пие кафе, потънал в мисли за нещо, което никога няма да спре да го безпокои. И докато сърба горещото кафе през сините си устни, сякаш преставам да съществувам или се превръщам в безличен слуга, куче, от което все могат да извлекат някаква полза или пък да се забавляват с него, ако им се прииска, а мен това ме устройва. Такава беше първата ми среща с руснаците, а и би ли могла да бъде друга?

4

Руският офицер се казваше Олег Илюшин и беше с най-висок чин, командващ на пехотен полк 759 от 163-та дивизия. който през последната седмица бе стигнал до Суомосалми, разстояние от не повече от четиридесет километра, ужасна седмица с други думи, и тук щяха да чакат подкрепления, за да продължат на запад към залива Ботенвийкен, искаха да прекосят страната на две именно тук, където е най-тъсна, да ѝ счупят гръбнака, така да се каже.

Не разполагах с много време да разсъждавам върху тези планове, тъй като бях назначен на работа, най-опияняващата робска работа, до която някога съм имал досег, трудех се нощ и ден, на всичкото отгоре бе животозастрашаващо, понеже финските сили в действителност не напуснали околността, а обградили целия град, след като руснаците се бяха настанили в него, и сега се спотайваха в заснежените гори и стреляха по всичко, що мърдаше, а ние трябваше да поваляме дърветата отвъд линиите и да ги сечем на цепеници.

В началото бяхме повече от четиридесет мъже, смесица от наета работна ръка и инженерни войски, пострадали и редови, твърде изнемощели, за да се сражават, повечето от тях дори не носеха униформа, бяхме под постоянното надзирателство на някакъв закостенял и озъбен интендант, когото руснаците наричаха Кучето. Освен него имаше и четирима подофицери, които ни третираха като пленници, а от време на време идваше и преводачът да ми задава въпроси, на които нямах отговор; всички те излъчваха едно и също – нескончаеми безсмислени лишения, войната им вече бе в застой, едва след две седмици, и напомняше на раздрънкана кола, даваща пълна газ.

Споменах, че е възможно да съм срещал преводача и преди; един ден стана ясно, че преди години е работил като писар в една дъскорезница във Вокнаволок, където и аз

съм ходил, за да прося дърва. По това време е следвал в Ленинград и е работил в дъскорезницата само през летните месеци, работа и място, които той описа с дълбоко презрение, все едно там е бил погрешно озовал се благородник. Но и за войник не го биваше особено, не изпълняваше заповеди, нямаше готовност да бъде убит, да мръзне и да гладува и не беше смел колкото останалите; тъкмо обратното: държеше се така, сякаш беше тук, за да разплати стари сметки може би с финландците и с руснаците наведнъж, без самият той да е руснак или финландец; така и не успях да го разбера.

Явно и Илюшин не можеше да го разбере, главнокомандващият, непрестанно имаше търкания помежду им, по правило за преводи на изявления на фински, които служителите им по разузнаването избълваха и на които понякога и аз трябваше да присъствам. Тогава с мен се отнасяха като с нещо средно между военнопленник и шпионин, стоварваха ми юмруци и ми отправяха закани, но също и приятелски, подмазни усмивки в случаите, в които им разказвах за района около града и морето, пътищата и стопанствата, разстоянията и същинската зима, все неща, за които те си нямаха и понятие. Но и за такива неща се караха и ако главният не беше зависим от преводача, щеше отдавна да го е гръмнал, защото руснаците имаха навика да гърмят по хората, които са твърде изнемощели, за да се сражават или да работят; имаше военни разстрелвания почти всеки ден, нещо, за което преди това само бях чувал, но не вярвах, че съществува; бях се срещал с много други руснаци, добри мъже, но сега го *видях* и нямаше как да не повярвам. Преводачът се казваше Николай и беше в края на двайсетте години, със светла къдрава коса и жълти очи, които бяха раздалечени едно от друго като на горски бекас, а на това място в сърцето си, където главнокомандващият Илюшин беше стаил безпокойството, дето никога не успя да преодолее, Николай имаше малка кухня, в която нямаше нищо; една сутрин го видях да наблюдава двама осакатени от мина младежи, без лицето му да трепва, и си помислих, че този мъж никога не е имал приятели, а вероятно и не е искал да има.

Не можех да заспя първите нощи и нямаше как да остана в къщата на Лукас и Роса. Главнокомандващият се нанесе там, заедно с един ескорт и трима подофицери, а преводачът Николай и трима други офицери се подслониха в спретната къща на старата Пабшо.

Бе непоносимо да гледам свинщината им, която не чистеха, как сраха вътре и спяха с дрехите си в белите легла, при това в опожарен град, а в опожарените градове има сажди, има сажди навсякъде, по дрехите и лицата, по земята и улиците, по танковете,

в палатките и по котките – и не изчезва никога, смесва се с пухкавия сняг и само се разраства, завихря се нагоре, топи се, замръзва наново и се завира в очите, гърлото, носа и дробовете, опожареният град е по-мръсен от всички останали, само това има в него, мръсотия.

Но тъй като градът бе под постоянен обстрел, след три дни главнокомандващият и преводачът се изнесоха и се настаниха в някакъв бункер, който военните инженери бяха построили от основите на училището.

Намирах това приспособление за причудливо, тъй като финландците не разполагаха нито със самолети, нито с тежка артилерия, а и беше смразяващ студ в бункера, понеже пламтящите печки хвърляха безценната си топлина право през прозореца.

На следващия ден обаче Кучето и офицерите му почти загубиха интереса си към нас, оставиха ни само с няколко стриктни инструкции и неколцина редови, след което изчезнаха – навярно за да извършват по-големи чудеса – пък и сигурно са се досетили, че така или иначе няма къде да избягаме, ако решим. Същия следобед поради бойни действия в южната и източната част на града работата си преустановиха и дървосекачите, и последните останали караули, затова чисто и просто напуснах поделението и като по команда се върнах обратно в къщата на Лукас и Роса.

Запалих печката, стоплих вода и чистих и се залових да чистя и подреждам след руснаците, докато не настъпи нощта, но дори тогава не си тръгнах. Просто се качих по стълбите и си легнах в леглото на Марку, който се сражаваше на Карелския провлак и точно на някой от тези дни трябва да е паднал, но тогава това не го знаех, лежах в леглото му, което отново беше чисто, и си мислих, че приносът му за татковината е по-голям от моя, беше паднал в битката при Таипале, за която се казва, че била десет пъти по-страшна от тази при Суомосалми. Междувременно беше станало средата на декември и аз получих отговор на въпрос, който до преди седмица не мислех, че мога да задам – щях да се справя с всичко. Ако не ми беше станало напълно безразлично дали съм жив или мъртъв – не можех да разгранича живота от смъртта – но ако през първите денонощия успеех само да работя, без да спя, щях да се справя с всичко и за мен това бе нова форма на успокоение.

На следващата сутрин както обикновено се явих на желаното от Кучето място, получих инструкции и работех както досега, без интендантът или някой друг да покажат, че съм им липсвал. Щом и този ден прерасна в нощ, се върнах в къщата и продължих с

разтребването – имаше сажди навсякъде, кашлях, метях, стържех и миех, макар че трябваше да спя, но това го разбрах едва тогава – че безсънието и мръсотията са двете страни на едно и също нещо: падението. Някакъв офицер мина покрай къщата, надникна вътре и попита – доколкото го разбрах – за какво щеше да послужи това чистене наред войната и подигравателно поклати глава, щом му казах, че възнамерявам да живея там.

На следващия ден Кучето реагира по същия начин – това дали ще се срина, си беше изцяло моя работа, при всички положения не беше негова. И оттогава останах на мястото, където принадлежах.

Но работата не стана по-сигурна поради това. Нито пък останалите знаеха как да цепят дърва, а стражата, която от време на време изпращаха да ни варди, не бе съставена от елитни войници: образуваха кръг около част от гората, лягаха в снега и чакаха, докато ние повалихме дърветата с динамит – това беше моя идея – след което конете ги повличаха към града, както си бяха с клоните. Всичко трябваше да става бързо и така и ставаше до самия си край. Десетина-дванайсет огнища непрестанно горяха из града, а пламъците и белият пушек се сливаха със сивото вълнено небе. Но от това топлината на руснаците не се възвърна, студът бе заседнал в костите им, не си доспиваха, къпеха се рядко и още с идването си въведоха дневни дажби на храната и водката.

Една сутрин научих от побеснелия Николай, че „врагът” е успял да отцепи и улицата, водеща към границата, по която трябваше да дойдат очакваните подкрепления. Сега там цяла танкова дивизия се удряше във финландската блокада на пътя също като оса в стъклото на прозорец, само на няколко километра от града. С други думи бяхме напълно откъснати и бяхме с хиляди повече, отколкото някога са живели тук.

В действителност самолети продължаваха да спускат провизии, гориво и амуниции, но те често падаха отвъд вражеските линии и беше рисковано да ги взимаме. Така и не видяхме самия „враг”, „той” се спотайваше подобно на невидим призрак в преспите, ден и нощ. Непонятно бе как хора и коне изведнъж се сгромолясваха като парцалени кукли без крайници, а изстрелите се чуваха дълго след това, сякаш бяха глухи викове на риби, идващи изпод лед, дебел метри. Дневно губехме повече мъже, отколкото Кучето и хората му успяваха да заместят. И щом изтеглиха една голяма сила, за да заеме критична позиция на Хулкониemi, изведнъж останахме само седем дървосекачи, седем мъже със задачата да снабдяваме цял един град с горива, един обгорял и гол град под оловнотежкото полярно небе.

Шестимата бяха добри хора, по свой собствен начин, по странния си начин, повечето от тях и преди бяха виждали гора и знаеха що е студ, макар не чак трийсет и пет градуса под нулата. Постепенно придобиха респект към мен, защото никога не показвах признаци на страх или умора, в резултат на което сутринта, в която открихме, че сме почти погубени и сме останали сами, те се насъбраха около мен, все едно бях последната молитва, за която щяха да слепят замръзналите си ръце, някаква надежда в тази война, която преводачът вече наричаше белия ад.

Сред нас имаше едно момче на не повече от седемнайсет години, идваше от някакво село източно от Онега, явно беше държал брадва и преди, успяваше да овладее страха си и вършеше отредената му работата. Освен това забелязах, че се храни добре, често за сметка на другите. Спеше, щом му се отдаде възможност, и имаше опит с конете. Разбрахме се с мимики и то толкова добре, че скоро се научи да превежда простичките ми указания. Казваше се Михаил и според преводача е израснал в дом, никога не е зачитал закона или военната система, която по една или друга причина се беше вкопчила в него. Той пръв ме нарече „ангела”. След това са ме наричали и „надеждата” , „последната надежда” или дори „куража” и „свободата”. Това бяха първите думи на руски, на които войната ме научи, като не броим малкото, които знаех отпреди. Някои намират руснаците за непрокопсаници, никога не съм мислил така, макар че има нещо странно в тях и винаги е имало.

На третата сутрин, откакто бяхме останали сами, дойде потвърждението, че и офицерите започваха да разбират кой съм и вероятно, че тъкмо аз им трябва. Бях спал не повече от час, когато лично преводачът дойде в къщата на Лукас и Роса и ме събуди; със скърцащия си глас каза, че дървосекачите не искали да излизат, без значение с какво ги заплашвал, и че веднага трябвало да се запиша при Илюшин.

Беше седнал на пода, в рамката на вратата, за да не го застрелят през заскрежените прозорци; видях го как потръпна, щом станах и се облякох, без да показвам какъвто и да е признак на страх. В кухнята чакаха двама редови, седяха с гръб към стената. Промушиха се през вратата подобно на червеи в мръсния сняг. Всички, дори и Николай, стигнаха до бункера, подтичвайки приведени между зидовете, докато аз вървях наред пътя, все едно живеях там, мъж на път за работа във време, в което Бог все още биеше камбаните си. Не бе проява нито на храброст, нито на разум, не мога да го обясня, просто осъзнах, че има един-единствен начин да оцелея, и това беше моят собствен.

Не бях виждал Илюшин почти от седмица. Бялото му иначе лице се бе обагрило в червени пламъци, каквито обикновено се получават, когато от много студено минеш на много топло. Още повече се беше изпил, изглеждаше още по-разстроен и сърдит и се виждаше ясно, че води този разговор с нежелание.

Каза – посредством Николай – че трябва да принудя останалите дървосекачи да излязат навън и да не се прибират, докато не насечем достатъчно дърва за цели два батальона за идните три денонощия. Очаквало се голяма офанзива, а щом настъпела, никой – дори и ние – не бихме могли да прекараме повече от няколко минути отвъд вражеските линии! Завърши с думите, че ако не вкарам нещата в ред, той щял да продължи да събаря къщите в града и да застрелва дървосекачите, един по един.

– Не харесваш тези мъже, нали?

Гледах изразителните му очи, все едно не разбирах какво има предвид и му казах, че не е нужно да ме заплашва.

Той не отговори.

Преди да влезем в бункера, където Михаил и приятелите му се бяха скрили – малкият им беше станал нещо като лидер и Николай бе наясно с това – преводачът каза, че аз трябва да им наредя да излязат оттам; каза, че денят вещаел да бъде забавен, че към нас щяла да се разпредели голяма войска единица и че било наложително да подсигури дървата.

Влязох вътре и повторих думите му, сякаш бяха мои собствени. А Николай се правеше, че превежда. Без да предизвикам какъвто и да е ефект върху обезкураженото множество – едва се помръднаха – Михаил измърмори само, че по-скоро би умрял в града, отколкото навън в този бял ад.

С Николай продължавахме да играем нашата игра. Помолих ги да се изправят, обясних им, че е по-добре да работят, отколкото да стоят в тази гробница, казах им, че ще получат храна, обещах им да ги пазя със собствените си ръце... Бавно, но решително започнаха да се изправят, първо Михаил, след него едно хилаво нервно човече, което някога било учител в начално училище до езерото Илмен и което преди три дни започна да плаче и оттогава не беше спирало. Откакто се запознахме, не го бях чувал да обели и дума, беше на около четиресет години и повече приличаше на насекомо, отколкото на човек, макар че според Николай бил кадърен войник, поне докато не си счупил очилата, сега бил същински слепец; казваше се Суслов.

Дъжд от куршуми прелетя към платнището, което опасваше наблюдателната кула, и после продължи към колоните на укреплението. Залегнахме. Николай псуваше на руски и на фински.

– Как успяват да не заспят? – промърмори той и се изправи, за да изтупа снега и съчиците от униформата си.

– Спят.

– Просто така?

Погледна ме презрително.

– Не е никак просто. Изисква се желязна дисциплина.

Знаех, че съм прекалил. Но също така знаех, че отдавна бяхме минали етапа, при който той би изпитал някакво удоволствие да ме убие. Вместо това се гледахме като двама съучастници в свят, който не принадлежеше на никого от двама ни. Така успяхме да се успокоим за момент и аз казах:

– Мисля, че трябва да повериш командването на пехотинците, които ще ни изпратиш днес, на Михаил. И трябва да му дадеш оръжие.

– Защо?

– За да може да ги надзирава – и дървосекачите, и войниците.

– Знаеш, че не мога.

– Можеш да помолиш Илюшин. Защото денят няма да е спокоен.

– Още е момче.

– По-мъж е от всички останали тук.

Преводачът ме гледа дълго, извади една кесийка с тютюн и си запали цигара, а дървосекачите се споглеждаха въпросително в очакване той да се срине.

– Седнете – казах аз с жест на ръката като свещеник. Те хвърлиха бърз поглед на преводача, който дори не си даваше сметка какво се случва. Вместо това се свлече, прилепи глава към коленете си и зае позицията, която винаги заемат, когато нито спят, нито са будни.

Михаил обаче остана прав с поглед, вперен в цигарата на Николай. Младежът приличаше на възбудена невестулка, на норка, и ако не беше овалното му лице, твърде бледо, дружелюбно и сякаш неправилно наместено на слабото му тяло, би могъл да мине за хубав мъж.

– Мога да опитам – промърмори неочаквано Николай, издиша дима от цигарата в лицето на Михаил и изчезна.

След половин час се върна с главнокомандващия на пехотната дивизия и каза, че нямало как командването да се повери на Михаил, на този непредвидим и ненадежден дивак.

– Не може, разбира се – отвърнах аз.

Главнокомандващият на пехотинците се казваше Фьодур, сержант по ранг и не беше много над двайсетте. И преди бяхме попадали при него и знаехме, че защитаваше собствените си войници много по-ревностно от нашите. Освен това имаше склонност да се отнася презрително към дървосекачите, да им заповядва да свършат нещо, което те вече вършеха – по-бързо, по-бързо... и да ни излага на опасност, защото така му беше хрумнало, докато самият той лежи на сигурно в снега с войниците си.

– В такъв случай можеш да му кажеш – кимнах към Фьодур – че е страхливец и му нямам доверие.

Николай се сепна от почуда.

– Наистина ли мислиш така?

– Да – отвърнах аз.

– Знам, че *мислиш* така, но ако го *преведа*, ще стане още по-трудно да се комуникира с него.

– Въпреки това го преведи, така ще знае, че и *ти* знаеш, че е страхливец.

Николай се замисли и не каза нищо.

– Подготвяйте се – осъзнах, че е казал на дървосекачите. И докато се изправяха на крака, го чух да просъсква нещо на Фьодур. Бузите на ефрейтора пламнаха целите, но дори не погледна към мен, така че вероятно Николай не му беше казал откъде идва негодуванието ни. И докато оседлавахме конете, си помислих, че може би бях спечелил един приятел в лицето на неразгадаемия преводач или поне бях получил сигнал, че иска да се сдружим, от което и двамата вероятно бихме имали полза, но това бе само предположение, тъй като у него имаше нещо много необяснимо.

Работата както обикновено наподобяваше военно нападение, войниците на Фьодур се разделиха на две, бягаха превити между стволовете на дърветата, заемаха позиция и пазеха гората, за да може ние да се вмъкнем, трима от нас закрепяха динамит към стъблата на дърветата, а други трима увиваха гума около експлозивите, за да влязат в дървесината и така дърветата падаха с корените, насочени към града.

На един път повахме по петнайсет-двайсет дървета, след което чакахме Фьодур да даде ясен сигнал, нещо, което той често не правеше. Но не и днес. Наддаде вик

веднага щом първите дървета бяха повалени, така че можехме да вкараме конете, което беше най-опасната част от работата, тъй като нямаше как да пълзим и заедно с това да пришпорваме тежките и изплашени зверове. Но можехме да се крием зад тях, щом вече бяхме при дърветата. За конете положението беше най-тежко, тъй като цепенето на дърва – подобно на походните кухни – отдавна се беше превърнало в любима мишена на финландците, може би беше по-важно и от самите позиции, поне що съдим по обстрела. Не мога да кажа, че бих сторил друго – освен да им взема дървата, тъй че да пукнат от студ! Това е най-естествената стратегия, която би хрумнала на един идиот при подобни обстоятелства, на този ден беше минус четиридесет градуса и щеше да става още по-студено.

От самото начало ме смущаваше, че трябва да работим на дневна светлина, при положение че така или иначе беше тъмно през по-голямата част на денонощието. Но Кучето и Илюшин не проявиха разбиране към възраженията ми, а може би те бяха без значение, защото дървосекачите излизаха още по-трудно, когато навън беше тъмно.

Все едно, правех, каквото можех, за да убивам времето, когато работехме на дневна светлина; намирах си извинения или чупех нещо, което трябваше да се поправи в града. Това бе една от причините за неразбирателствата между Фьодур и мен.

Тази сутрин загубихме два коня още през първата смяна, Суслов отново се срина, а един от хората на Фьодур бе застрелян във врата. Ефрейторът се оттегли, за да го заведе до лазарета, аз веднага струпах пет-шест неподкастриени клони в една падинка, където можехме да се скрием и да си запалим огън, най-изнемошелите можеха да поспят на една купчина с борови иглички, а аз и Михаил се преструвахме, че работим. Не мръднахме оттам, докато не се върна Фьодур, а това бе чак следобеда, когато вече се беше смрачило.

Скрихме следите от накладения огън много просто, като го взривихме. Фьодур дори не направи опит да притаи яростта си. И взимайки предвид заръките на преводача, предполагам, не намери друго възможно решение, освен да нареди на хората си нова военна маневра.

Проведохме още една операция, без проблеми, само от време на време чувахме отдалечени изстрели, след затихването им отново се захващахме на работа. Нощта бе тежка, докато Фьодур не заяви, че ни стигало толкова и самият той щял да замръзне.

Постарахме се да скрием облекчението си, за да е ясно, и на него, и на началниците му, кой прекъсва работата сега. Обикновено вината за това бе наша,

правехме го всеки ден, едно от първите неща, на които се научихме, редом с малките ни саботажи.

Влязохме в града, спряхме до купчината дънери, която бяхме довели и която приличаше на огромен, заснежен мравуняк. Фьодур я погледна, кимна като потвърждение, че наистина бе достатъчно за този проклет ден, и в марш с хората си се върна обратно в бункера, за да приеме нови заповеди или пък за да се покрие – знам ли. Може би искаше да поспи, докато ние продължавахме да се морим с дървата под надзора на двама от стражата на Кучето, които седяха покрай огъня, пиеха водка, смееха се и ни вземаха на подбив. Особено грубо се подиграваха на Суслов, полуслепия учител, който сега успяваше да стои изправен по-дълго от обикновено, защото бе поспал няколко часа.

5

Така минаваха дните. И нощите. Цяла седмица. Дървосекачите примираха от глад и от отворените си рани от измръзване, все повече заприличваха на мъртъвци, носеха се наоколо подобно на подрънкващи торби от изсъхнало месо, падаха, плачеха и губеха съзнание връз заснежените и замръзнали сврачи гнезда от клонки, иглички и трески. Първоначално им помагах, сетне им се сърдих и гневих, а най-подир се опитах да ги залича от погледа и слуха си. Но една нощ, когато неочаквано отново останахме сами, реших, че не давам пет пари за Фьодур и Кучето, и приютих дървосекачите в къщата на Лукас и Роса, погрижих се за най-сериозните рани, отстъпих им празните легла и те заспаха с дрехите, преди да смогна да им дам храна. А двамата с Михаил седнахме от двете страни на печката и слушахме тишината, докато кухнята бавно се стопляше.

– Кафе? – попитах аз.

Той кимна и аз го оставих да си го приготви сам. Видях как лицето и ръцете му трепереха, сякаш водната помпа, тенджерата, печката, дървата, пламъците, кафето, чашите... бяха награда, която човек получава само в небесното царство. Пихме, ядохме, от време на време си правехме знаци и разбирахме какво иска да каже другият, не ни бе нужен език, но не намирах отговор на въпроса, който гореше като син пламък помежду ни, между това странно момче и мен: вярно ли е? Някъде в полярната нощ до нас достигна шумът на самолети, които трябваше да бъдат руската надежда, както и тътенът

от далечни гранати, който явно означаваше, че финландците бяха извадили артилерията си. Но това не ни засягаше. Седяхме си тук добре нахранени до горещата печка и си се усмихвахме през парата на чашите кафе.

Щом дървосекачите се събудиха, им дадох храната, която беше останала: овесена каша, конфитюр, бекон и малко хляб и ги гледах как я погълнаха, сякаш се страхуваха да не се разпадне и да изчезне между развалените им пръсти. Никой не говореше. Дъвчеха бавно и задълбочено, с цялото си тяло, от време на време се споглеждаха несигурно, все едно едва сега разбираха в каква компания бяха попаднали, кимаха сънливо с глави като израз, че разпознаваха останалите, или пък искаха да изкажат негласната си благодарност към съдбата. Хранеха се бавно и кимаха с възлясалите си глави... А когато накрая ги спрях, те ме погледнаха като кучета, послушно се прибраха в леглата си и продължиха да спят, объркани, че не са изпратени навън, макар вече да е светло.

Но не възнамерявах днес да ги пращам навън.

С Михаил излязохме по обед, не бяхме под управлението на Илюшин, но цепехме дърва за походната кухня, за която отговаряше Кучето. Той не ни обръщаше особено внимание, имаше нова офанзива, хората бягаха напред-назад, царяха пълен хаос, врява и мръсотия. Прибрахме се веднага щом се смрачи.

Михаил падна на колене и ми благодари, след което се върна в топлото легло на Роса и заспа; лежеше от едната страна на двойното легло, до него спеше Суслов. При вида на хъркащия учител се сетих, че преди няколко години в следствие на болест Роса имаше проблеми с очите. Разтърсих се из шкафовете и чекмеджета, които не бях отварял преди, във всекидневната намерих това, което търсих: бродиран калъф, вътре имаше очила с толкова силни диоптри, че се замайвах, като гледам през тях.

Занесох ги на Суслов и понечих да го събудя. Отне време. Накрая ме погледна и аз го помолих да си сложи очилата. Сложи ги, премигна, усмихна се и отново заспа, с очилата. Внимателно ги свалих от лицето му и ги оставих до калъфа на нощното шкафче.

Не бяха много дните като този. Вместо това се случи друго чудо. След споменатата офанзива носът с лагера на дървосекачите беше евакуиран. И след като прекарахме една нощ под открито небе, предложих на Кучето дървосекачите да спят в къщата на Лукас и Роса, той само ме погледна с четириъгълното си лице и каза, каквото и последния път – че не е негова работа дали вървим към гибелта си. От този момент

нататък въведохме правилото, щом имаше възможност за това, да оставяме плачещият учител и един друг слабак на име Родион да спят в къщата, докато останалите работехме.

Родион беше на едни години със Суслов, но бе работил като механик в някаква кланица и е бил много по-здрав, преди да стане толкова хилав, колкото беше сега. Лично Илюшин го вкарал в червената армия, когато дивизията му слязла от влака в Ледмозеро преди започването на офанзивата през ноември.

– Защо си без униформа, такъв здрав човек? – попитал главнокомандващият, щом видял цивилния мъж с почуда да гледа множеството войници и превозни средства, които се изсипали на забравения от Бога перон. Родион бил там, за да вземе някаква кутия с обувки за жена си, нищо неподозираща за историческите събития, но вече не можел да се прибере вкъщи и да се сбогува. Така се озовал при нас. Нямаше униформа, така че работеше, гладуваше и спеше в дрехите, с които на двадесет и трети ноември бе излязъл от вкъщи, а обувките за жена си носеше вечно под тънкото си палто, ден и нощ, все едно бяха последният остатък от живота му, опаковани в протрита розова хартия, покрита със сажди. Всичко беше покрито със сажди, всичко без тези ярко червени обувки.

Между нас имаше и двама братя, нещо, което рядко се случва по време на война. Идваха от Киев, казваха се Лео и Надар, бяха в началото на трийсетте и помежду си говореха на собствен език, който не беше руски, и никой от нас не разбираше. Лео бил работил като пазач в предприятие за шевни машини, а Надар отглеждал зеле в колективно стопанство. И двамата накуцваха с десния крак и никой от тях не бе боеспособен.

Освен тях имахме и един набит здравеняк от Калевала, на руски – Карелия; бе жилав селянин на средна възраст, който знаеше малко фински. Бил е резервист на червената армия, най-издръжливият от всички. И Родион с обувките, и норката Михаил, и този селянин, на име Антонов, бяха свикнали на студ, за разлика от братята и учителя, макар да се говореше, че в младостта си Суслов прекарал няколко години край Ладожкото езеро. Навярно бе най-злочесто попадналият човек в дивизията или дори в цялата война, тъй като не познавах по-миролюбив човек от него.

След като дървосекачите бяха спали в къщата три нощи, успях да ги убедя да си свалят дрехите и се опитах да ги обезпаразитя с парафин. Накарах ги да се измият и да си облекат от чистите дрехи на Лукас и синовете му. През тези дни се хранеха по няколко пъти и успяха да си отспят, ако не броим Михаил може би. Той спа не повече от мен, но и не даваше вид да му се спи.

Но подобренията имаха странно въздействие върху дървосекачите, сякаш храната и сънят не им възвърнаха само силите и надеждата, но и паниката, която ги беше обзела, преди да се предадат. Тази сутрин изведнъж отказаха да излязат навън, трябваше да ги изкарам принудително – със заплахи и сила, както правеха Кучето и ефрейторите му. С настъпването на нощта отказаха да спят вътре, а къщата се намираше насред огневата линия. На всичкото отгоре, когато най-сетне ги убедих да влязат, започнаха да се карат за храната, която все повече намаляваше, а Суслов не искаше да си носи очилата, защото не му били по мярка.

Рекох му, че ако не ги сложи и не ги носи вечерта и на следващия ден, ще го изгоня обратно в дупката на Кучето. Това се понрави на Антонов, който превеждаше подигравателно, и Суслов с неохота си сложи очилата и ходи с тях и на следващия ден. Съвсем ненадейно дойде при мен и ми благодари, падна на колене – беше си върнал не само зрението, но и силите. Същата вечер братята и Михаил се хванаха за гушите, тогава вече не ми остана друго, освен да потърся Николай и да го помоля за оръжие.

Преводачът седеше в една от палатките и заедно с трима други офицери пиеше чай от самовар. Щом ме зърна, скочи на крака и енергично ме задърпа навън, все едно пазихме обща тайна. По дъха му усетих, че беше пил. С лукава усмивка на уста ме попита колко мъже бях изгубил през изминалото денонощие.

– Нито един – отвърнах аз. – Но Фьодур загуби двама.

Усмивката му посърна.

– А ние загубихме повече от сто, само по пътя на север към Юнтусранта...

Нямаше какво да отвърна на това. А изражението, което придоби, бе също толкова неразгадаемо като предходното.

– Говори се, че дружиш с финландците – каза неочаквано той и се олюля няколко крачки встрани. Бяхме застанали до къщата на Пабшо. Отпред на камара бяха струпани дърва. Предложих му да седнем. Не пожела.

– Замръзвам – каза той в унес и се разтрепери. Въпреки това потъна в затрупаните под снежния покров трупи. Изглеждаше така, все едно се опитва да се концентрира, после продължи с обвиненията си.

– Не те разбирам – отвърнах аз.

– Поддържа ли връзка с финландските сили?

Престорих се на изненадан.

– Не.

– Как е възможно хората ти да са живи?

– Мислиш, че съм убедил финландците да *не* стрелят по дървосекачите?

Едновременно изглеждаше бесен и разочарован. В този момент разбрах, че му идеше да ме заплаши, че ще ме предаде и ще ме държи под контрол, но за какво му беше това?

Не попитах. Зъбите му тракаха от студ. Изведнъж заговори за живота си вкъщи, в Ленинград, за двамата си сина, които още не бяха тръгнали на училище, за баща си, който преди революцията притежавал и пари, и предачна фабрика, но после му иззели всичко и сега нямало никакво наследство за Николай и братята му. Вместо това семейството му още живяло в жестоката светлина на подозрението, двадесет години след революцията. Една скръбна човешка реч.

Изслушах го и казах, че самият аз съм без семейство, но пък си имах градина...

– Там расте всичко, от което се нуждая.

– Но някога ще я видиш ли отново? – прекъсна ме той сърдито, изправи се, залитна и се опита да насочи насреща ми заплашителния си показалец. – *Някога ще я видиш ли отново!*

След това внезапно пак си смени настроението и досущ се сринна.

– Направих го доброволно! – започна да хлипа той. – Никой не ме е молил, сам го реших, вместо да си бях стоял в катедрата в Ленинград!

Избърса си устата и извърна към мен мокрите си очи, с които сега навярно виждаше топлите университетски зали.

– Никога ли не се страхуваш? – попита той.

– Не – отвърнах аз.

– Как е възможно?

Погледна в шепите си и после бавно отпусна ръце до тялото. Няколко минути стояхме, без да помръднем, слушахме войната, непрестанните гранатни удари, невидимите самолети и също толкова невидимия враг. Искаше ми се да го питам какво става с танковата дивизия, която бе на път към града ни, но се въздържах.

– Ледът е дебел – продума от нищото той. – Може да тръгнем на север по езерото, камионите и танковете също могат да стигнат дотам.

Замлъкна за момент.

– При всички положения е път за бягство – отрони той. Ако тази въздишка се беше отскубнала от него пред друг, а не пред мен, навярно щяха да го застрелят.

Обясних му, че местното население също минава по езерото Киантаяври, че финландските войници са наясно с това и по тази причина руснаците не биха могли да направят нещо по-глупаво от това да тръгнат по откритото бяло поле. Ще ги застрелят до крак, от всички посоки.

Погледна ме вяло и кимна.

– Защо говоря с *теб*? Защото *нещо* не ми е наред?

– Да – отвърнах аз с надеждата да не пита защо съм дошъл. Освен това проблемът с дървосекачите сега изглеждаше съвсем незначителен – тази вечер бях опекал свинско, те ядох с пръсти като животни, нищо, че бях извадил прибори. Бършеха се в новите си дрехи, особено Радион с обувките се бе изцапал ужасно. За наказание му ударих ръцете в ръба на масата, всички му се смяха, с изключение на Антонов, който извика на неразбираемия си фински, че маниерите им на хранене не ми влизат в работата. Спокойно му отговорих, че ако не се научат на чистота, ще умрат от студ. Но и на това започнаха да се смеят. Едва когато натиках приборите в ръцете на Радион и го заплаших, че ще го убия, и другите последваха примера му: първо Михаил, след това учителят и Антонов. Обичайната последователност – в това се изразяваше скромното господство на Михаил: че пръв от всички разбираше какво трябва да стори, докато братята от Киев разбираха последни. Бе загадка за мен как изобщо са оцелели до този момент. Не че аз самият разбирах кой знае колко много.

Но сега си мислих за пътя по замръзналото езеро, за който не трябваше да ми разказва. Дали щеше да си спомня за това, като се събуди, и да предприеме нещо, за да ми попречи да го издам?

Погледнах го и спокойно рекох, че може да разчита на мен, независимо какво се случва, а сега щях да му помогна да се върне в палатката, пък ако можеше да ни задели малко храна, от вчера не бяхме яли...Продължавах да говоря и да предявявам нови и нови претенции, докато накрая пак не се скарахме, този път за храната. Не го оставих, дорде не бях сигурен, че е забравил за пътя по замръзналото езеро. Тръгнах си с един-единствен хляб под мишница, в последния момент отказа да ми даде повече, и само с толкова можех да мина, гладът никому не е навреждал.